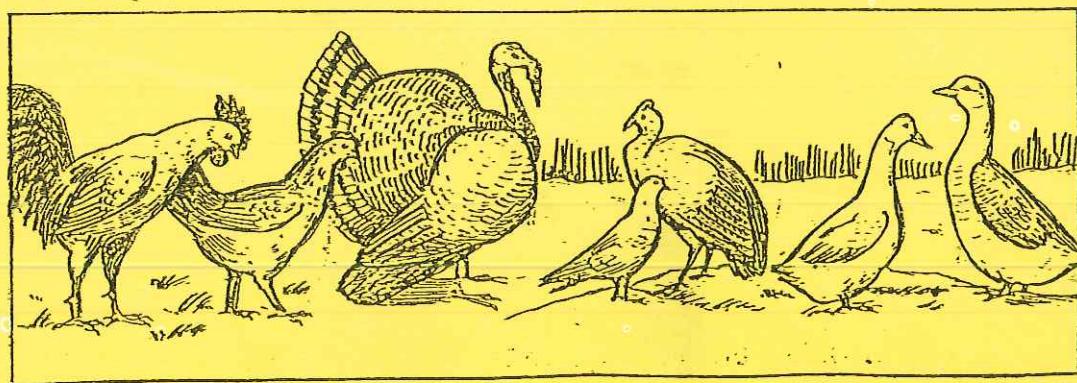
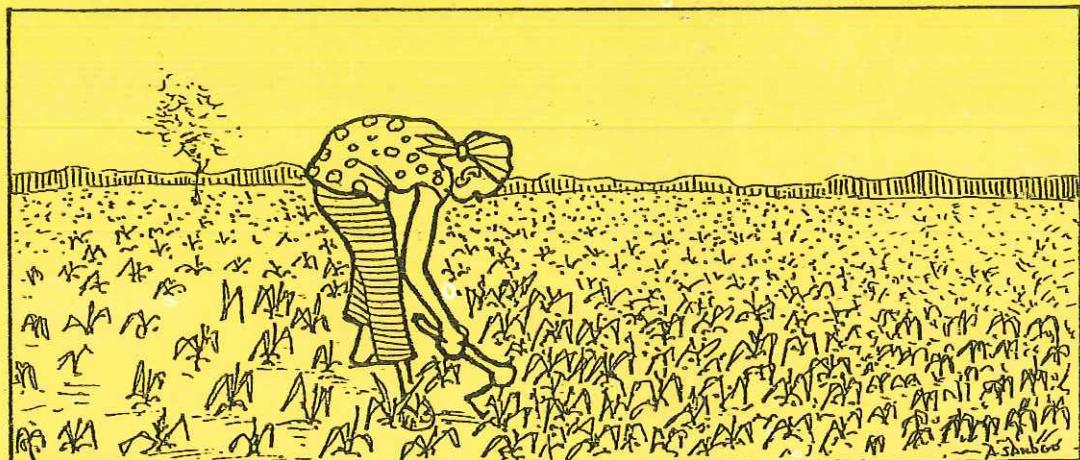

Porože kan ga
woyey faaba i na
koy jine.

**Alfaritaray
Adabba maraayan Caw Tiiraa
Windilaa**

**Alfaritaray
Adabba maraayan Caw Tiiraa
Windilaa**

Tiiraa woo DNAFLA nda Sarwiisey wey ka cere faaba k'a tee :

SAF	Gaawo
IER	Bamako
DNAMR.....	Bamako

Wallaifikey

Yuusuf M. Haydara	DNAFLA
Yuusuf B. Mayga	DNAFLA
Haawa Jaara	DNAFLA
Yuusuf H. Mayga	SAF/GAAWO
Zalihatu Mayga	Woyey porože

Bii teekey : Amadu Sanogo
Adama Mariko

DNAFLA
DNAFLA

Cawboney

	mo
Kuantaray	4
Labu	6
Laboo alhaaloo	8
Dumaray-ize goyoo.....	16
Šuu	22
Salaati	24
Beteraawu ciraan	26
Laahoy	28
Laay.....	30
Konbitar	31
Mangoro, papay wala leemur Konfitir - Sitoroŋ siro.....	32
Hayey kaŋ hun waa ra.....	33
Tamaati.....	34
Oberžin.....	37
Albasar	39
Adabba maraayan	41
Ciraw maraayan	43
Alman maryā maraayam.....	48
Feeji nda hancin hunaa	49
Alman maryā hunay.....	51
Alman maryā wircey.....	53
Subey jisiyanoo.....	57
Adabba naasandiyan	59
Burgu tilamyan.....	61
Windilaa	63
Windila almaanaa.....	64
Windilaa jaasaroo.....	65
Koogaa	67
Kooga albasey.....	69
Albasey kaŋ fariyan ga kaa nd'ey windilaa ga	71
Windilaa saajawyanoo.....	72
Dabariyan kaŋ ga windilaa taagandi	73
Anji tangamyanoo	75
Hari nda hew ziibiyen sibiley.....	77
Borey tuuja dogey henanandoo.....	78

Alfaritaray

Nda n'ga baa ma jaali ler foo, harifutu haŋ
Nda n'ga baa ma jaali zaari foo, ni feejoo wii
Nda n'ga baa ma jaali jirbiyye foo, diray hennu tee
Nda n'ga baa ma jaali jiiri foo, hiiji
Nda n'ga baa ma jaali ni hunaroo kul ra, saddinja dam

Šinuwa yaasay

Labu

I. Labu

« labu ti hayaa kaj ga azayraa ga zay , nga ra i ga duu hari nda hunay ».

1. Laboo alhaaloo

Haya beerey kaj goo labu ra ti : birjey , ciiri-ciirey, windila hewoo nda dulley (gaaazey)

. Birji : A si hun kala subey nda hunahayey ra (fita, linji, bundu, hunahaya bukey. . .) Hayey kaj gangamey nda nooney n'i bere ka laboo kaanandi. labu kaanandi hayey dumi hinka no (hunahayey nda azayraa).

. Ciiri-ciirey : i si hun kala laboo ra. Ncirjoo, waynaa nda hewoo nda azayraa g'i bere; i mana ti kala tondi, tondi buuno dawtaasi, labudiini.

2. Laboo dumey : Wey ti hayey kaj goo a ra, sanda dawtaasi, labudiini, birji.

Wey no ma kate labey ma ti :

- Dawtaasi : kaj ra dawtaasi warga nda ibuuno goo. Labey wey dumey si hari dii, i si birji mo dii, i ga caha ka gana.

- Daw-banda -nkarya : dawtaasi buuno ga boobo i ra. I ga caha ka timtim cera ga i ga hari dii.

- Labudiini : Labudiini misoo ga sendi ; I si boori kala boro ma birji borya dam i ra, laboo ma goyandi alwaati ga, a ma tee nda jinawey kaj ga hima. Labudiini ga doona ka kan, nga taasu ga hay ;

3. Labu boryandiyan : Woo ti takaa kaj nda boro ga labu dumey kaasim hala i ma boori (dawtaasi, labudiini).

Maanaa ti takaa kaj nda hayey kaj goo laboo ra ga huru cere ra. Laboo alhaaloo goo hayey kaj g'a dii cere ga banda. Wey din no ma kate laboo ma cere dii, a ma tee gungutiyan.

4. Laboo taray alhaaloo :

Azayraa si hin ka huna boryo kal'a ma duu hari, a ma duu hew. Folguyan bande haroo nda hewoo ga hanga. Folgey ga fay-fay, jerey ga beeri, jerey ga kacca.

folgu beerey : Ngi ti wey kaj boro ga dii ey

folgu kaccey : Ngi ti wey kaj ra haroo ga kay laboo nda cere gama ra.

A/ Hari nda nga dirayanoo laboo ra :

Azayraa tinja 75 ka koy 90% kul hari no.

Harey si hun kala ncirpi ra, wala laboo cire, amma ncirpi ra hari ga booboo ka hun.

Haroo alhaaloo laboo ra :

Haroo kañ ga cindi laboo ra no ma azayraa huna waati kañ ncirpi si kañ.

Hari hinna : woo ti haroo kul kañ ga cindi laboo ra kaydiya banda ga.

Hari cindi : Woo ti haroo kañ goo laboo ra, amma azayraa linjey si too a do. Haroo kañ ga azayraa nafa ti hari hinnaa kañ ra, i na hari cindoo kaa.

Harey wey hinnaa goo laboo alhaaloo bande. Azayraa si a barmay. Labu dogey ga hansa ka hari dii, amma i si hansa ka nafa. Dawtaasi dogey hunday ngi haroo ga nafa, amma a si gay. Daw baana dogey ga hansa ka azayra nafa .

b/ **windilahew :** A ga hansa ka azayraa jinakoyyanoo nafa. Nga hinnaa goo laboo alhaaloo nda haroo kañ goo a ra banda.

c/ **Konniyayni :** Konni ga hansa ka azayra nafa.

Fondo booboyaj goo kañ nda boro ga hin ka laboo alhaaloo barmay. Igaabanteý ti wey :

- Ka dabari tee ka hayey kañ ga laboo dii cere ga boobandi.
- Haya si a tee kala boro ma :
- birji dam
- Ma labudiini dam dawtaasi dogey ra. Woo din no ma kate hayey kañ ga azayraa nafa ma cindi laboo ra.
- Ma kalsiyom dam hala labudiinoo nda birjoo ma cere dii.
- Ma haroo kañ si nafa fattayanoo doonandi.
- Ma laboo goy ka boori.

Laboo alhaaloo

I. hayayañ kañ ga cere dii :

Hayey kañ ga laboo dii cere ga, kañ ti labudiinoo nda birjoo ga ciiri-ciirey kañ goo laboo ra cendi. Hayey kañ labudiinoo nda birjoo g'i cendi ti : Idorožen (H +), kalsiyom (ca ++), mapeziyom (mg++) dawciri (k +), azoodu, manganeesi. (Mm+) zenk (Zn ++), alhan (c ++), tutuyya (Al++) nda guuruyyu (Fe++)

Haya tanayañ goo laboo ra, i kul igaabantaa ti fosfor (PO₄-) nda itanayañ.

II. Barmayyan :

Hayey kañ goo laboo ra, nda wey kañ goo haroo ra ga cere tonton, ka ti hunay azayraa se. Cere tontonyanoq din se i ga nee barmayyan, Barmayyanoo din no ma laboo kaanoo cebe. A ga cebe kañ laboo ga hunahayey marga kañ nda azayraa ga huna kayna-kayna.

III. PH wala idorožen hinnaa

Labu PH (peyašoo) ti idorožen hinnaa kañ goo a ra. Labu kañ ra idorožen ga boobo kul kalsiyom nda manganeesi si boobo a ra. Haya boryaa ti waati kañ laboo ga hin ka ganji PH ma barmay futu. Zama labu kañ ra idorožen ga boobo goo nda albasi.

- A ga hayey kañ ga laboo dii cere ga say, woo din ga laboo hari hanjanoo nda nga yayni diiyanoo nakasi, ngi mo ga jer azayraa jinakoyyanoo ga.
- Labu kañ PH ga ti 6 wala 7 hunayhayéy bereyanoo ga don.
- A ga hunayyey goyoo nakasi. Zama hunayyey mo si baa labu kañ nga PH ga bisa 6 wala 7.
- Labu kañ ga hottu a ga sendi subu ma zay a ra, nd'a zay mc nga duuraa ga kacca. kalsiyom goo hayey ra kañ ga lab kaanandi. PH goo laboo alhaaloo nda hayaa kañ ga zay a banda.

II. Azayraa hunaa

Hunay hayey ti ciiri-ciirey kañ azayraa ga duu ey laboo ra, wey din no ma azayraa huna, i ga nga beeraa boryandi.

1) Hunayhayey nda ngi nafaa azayra se

Hunayhayey kañ linjey ga katey ti :

a/ Hunayhaya jinawey kañ ga hansa ka azayra nafa, ti : azoodu, fosfor nda dawciri.

b/ hunayhaya tanawey, mo ga azayra nafa, amma i si too ijinawey. Ngi ti kalsiyom, majeziyom nda sufur.

- Hunayhayey kañ ngi ašomol de bara azayra ra, i ga boori azayra se, amma i masi booboo. Ngi ti guuruyyu, manganeesi, zenk, alhan nda kolor.

Hunayhaya jinawey goyey ga booboo azayra hunay ra.

c/ Azoodu goo azayra haya jinawey ra, nga no ma nga beeraa boryandi.

d/ Fosfor, nga mo ga azayra nafa, a g'a beerandi , a ga a ka boosu, a g'a sahandi.

e/ Dawciri no ma haroo nda sukaroo diraa boryandi azayra ra. A ga azayra noo gaabi hala a ma hin ka kay koogay nda wirci jine. Hunayhayey kul ga boori azayra se , i ga nga beeraa boryandi. Nda affoo jañ azayra ra, a ga nga beeraa nakasi

2/ Hayey kañ ra hunayhayey ga duwandi

Hunayhayey hundogey ga booboo, ngi ti : birji, windilahew, angire.

3/ Birjoo bereyanoo :

Birji ra hunayhayey kañ ga boori azayra se ga booboo. Laboo birjoo ga hin ka hun hunahayey ra, amma azayraa ra, a ga booboo ka hun (fita, kaasi, linji . . .)

Hayey kañ goo laboo ra, sanda nooney, gangamey . . . no ma birjoo bere. Bereyanoo woo ga hima nda funbandiyan. I ga birjoo bere hala a ma tee hunayhaya buunayañ. Wey kañ ga azayraa nafa, ga huru nga hunaa ra. Cindey ga bere i ga ti labu kaanandi haya. Tayyan no ma caha ka birji bere k'a ti labu kaanandi haya.

Hunahayey kañ goo laboo ra, dumi beeri hinka no : hunahayey nda azayra buuney.

- Hunahayey mo dumi hinka no :

a/ Hunahaya beerey : ngi ti waakaari buuney, dusey, nooney, gangamey, jingamey. I ga laboo kaasim, i ga guusuyan kaa a ra, i ga birjoo bere. Hunahaya beerey ra, nooney ga hima nda ḥaayan kotomay kañ ga yaara. I ga laboo nda subu buuney ḥaa, i g'i bere k'i ti labu kaanandi haya. Nooney no ma laboo kaasim, i ga ganji a ma tar, i ga ciiri-ciirey kañ goo laboo cire kaataray, i ga guusu-izeyan fansi, woo din ga kate haroo ma sundu laboo ra, a ma dira a ṛa ka boori, a ma linjyey jinekoyyanoo boryandi. Nooney ga hunayyey goyoo tonton.

Nooney nongu kañ ra, oksižen, tayyan nda kalsiyom goo ra i ga huna.

b/ Hunahaya buuney , hari nooney, i ga hansa ka birjoo bereyanoo faaba.

- Subu buuney ti hunayyu alhaali fooyañ kañ ga birjoo funbandi.

III. Labu kaanandiyen

1. Macin ti labu kaani ?

Labu kaani ti waati kañ azayra ga hin ka zay a ra. Hayey kañ ga laboo kaanoo nakasi ti nga bereyan laala, hari janay. Labu kaani janay goo birjoo bande. Labu kañ ra birji sii, si kan, nda anji, waynaw wala hew ka birjoo derandi. Labu si kan kala dabarey kañ ga hima ma tee a se.

a/ Dabarey kañ ga labu kaani duumandi .

- anji tangamyan : tondi wala bundu hirri, tondi lelebe, tuuri hunante kali, subu zuuyan.

- ka angire tonton birjey ga.

b/ Angirewey kañ ga duwandi Maali ra :

Woo kañ ga huru haabulanbu ra, woo kañ ga huru taasu ra kañ se i ga nee "ire" nda Tilemsa fosfaasoo

Tilemsa fosfaasoo nda cindey mana ti affoo, nga hunay hayey si caha ka fatta. I mma fatta kayna-kayna hala jiiriyan. Tilemsa fosfaasoo nafaw faa ti laašowoo kañ goo a ra, woo din ga laboo ganji a ma hottu. Nga doobutaraa ga nga damyanoo šendandi. A ga boori boro m'a dam ziibi guusey ra, kañ se i ga nee "konpost". Nda boro na ti takaa woo, a ga nga damyanoo doonandi, a ga kate fosforoo ma fatta zaa jiiri jinaa ra.

Angire hinnaa :

Angire hinnaa goo dumaraa nda hegaa hinnaa kañ boro g'a wiri bande.

IV. Beerian misey :

Sooluyanoo kaj laboo ga ti a kul daliiley ti :

- Ka nga alhaaloo boryandi hala azayraa ma duu ka zay ka boori.
- Ka taasoo fiji a ma boori, hala nga fudaroo ma don.
- Ka birjoo nda angirewoo dam ka boori hala laboo ma duu ka kan.
- Ka subu laaley kaa, zama i ga hansa ka baa hari, i ga hunay-hayey mo hasara. Woo ga paaraaziitey nda wircey mo moorandi.
- ka anjoo tangam'a masi laboo jaasandi.

Laboo hansayanoo alhaaloo goo jinaa kaj g'a tee bande, a goo goykey hinnaa mo bande.

1. Fari goyey

a/ **Henanandiyen** : Nga ti boro ma ziiboo kul kaj ga azayraa siita kaa faaroo ra (kaari, subu, tuuri kanbey ...)

b/ **Dogayan** : Nga ti boro ma suboo nda tuurey dunbu k'i kaa faari ra.

c/ **Dubu kore zafayan** : Nga ti ka tuurey kaj dunbandi dogaroo waate korey kaj cindi laboo ra zafa.

d/ **Beeruma** : Nga ti boro ma labu zafa m'a bere hala subu laaley ma fiji, laboo ma ban.

e/ **Tunandiyen** : Dabari no kaj boro g'a tee ka laboo soolu za kaydiya ben. Nga daliiloo ti ka labu bere suboo boj hal'a ma duu ka laboo kaanandi. A ga ncirpi korawey haroo dii laboo ra, a ga beerumaa doonandi nda alwaatoo too.

f/ **Gaasayan** : Nga ti boro ma gooruyaŋ kaa faari ra kaj mana beeri waati kaj laboo kogu. Woo din ga laboo kayri, a g'a baanandi, a ga ncirpi jinawey haroo sunduyanoo faalandi.

g/ **Dumayan** : hayni, hommo wala maatiga se a ga tee.

h/ **Karankaranyen** : Nga ti ka labu wargey kayri, ka laboo kanandi cere bande. A ga taasoo fiji ka boori, a ga subu laaley wii.

i/ **Dummi safaryen** : Safari si huru dummi ra haya se kala k'a hallasi iberey ra sanda, gangamey, ncejey hunahayey kaj goo laboo ra. A ga boori safari kaj ga gangam nda paaraaziitey wii ma huru dummi ra.

IV. Beeriyan misey :

Sooluyanoo kan laboo ga ti a kul daliiley ti :

- Ka nga alhaaloo boryandi hala azayraa ma duu ka zay ka boori.
- Ka taasoo fiji a ma boori, hala nga fudaroo ma don.
- Ka birjoo nda angirewoo dam-ka boori hala laboo ma duu ka kan.
- Ka subu laaley kaa, zama i ga hansa ka baa hari, i ga hunay-hayey mo hasara. Woo ga paaraaziitey nda wircey mo moorandi.
- ka anjoo tangam'a masi laboo jaasandi.

Laboo hansayanoo alhaaloo goo jinaa kan g'a tee bande, a goo goykey hinnaa mo bande.

1. Fari goyey

a/ **Henanandiyen** : Nga ti boro ma ziiboo kul kan ga azayraa siita kaa faaroo ra (kaari, subu, tuuri kanbey ...)

b/ **Dogayan** : Nga ti boro ma suboo nda tuurey dunbu k'i kaa faari ra.

c/ **Dubu kore zafayan** : Nga ti ka tuurey kan dunbandi dogaroo waate korey kan cindi laboo ra zafa.

d/ **Beeruma** : Nga ti boro ma labu zafa m'a bere hala subu laaley ma fiji, laboo ma ban.

e/ **Tunandiyen** : Dabari no kan boro g'a tee ka laboo soolu za kaydiya ben. Nga daliiloo ti ka labu bere suboo boj hal'a ma duu ka laboo kaanandi. A ga ncirji korawey haroo dii laboo ra, a ga beerumaa doonandi nda alwaatoo too.

f/ **Gaasayan** : Nga ti boro ma gooruyañ kaa faari ra kan mana beeri waati kan laboo kogu. Woo din ga laboo kayri, a g'a baanandi, a ga ncirji jinawey haroo sunduyanoo faalandi.

g/ **Dumayan** : hayni, hommo wala maatiga se a ga tee.

h/ **Karankaranyan** : Nga ti ka labu wargey kayri, ka laboo kanandi cere bande. A ga taasoo fiji ka boori, a ga subu laaley wii.

i/ **Dummi safaryan** : Safari si huru dummi ra haya se kala k'a hallasi iberey ra sanda, gangamey, ncejey hunahayey kan goo laboo ra. A ga boori safari kan ga gangam nda paaraaziitey wii ma huru dummi ra.

j/ **Safari ka doogayan** : Nga ti boro ma safari dam kaj ga subu laaley de wii. Safarey wey ga dumi-dumi.

Ngi ti :

- Wey kaj ga subu kul wii ; kaj ga huru nda n'ga baa ma nongu henanandi.

- Wey kaj ga subu fooyan wii : Ngi no i g'i dam ka subu laaley wii.

- Wey kaj ga subu ton : Nda i man suboo kul i mm'a ton.

- Wey kaj ga huru linjey ra : I ga hanga azayraa linjey banda ka huru a kul ra, i m'a wii.

Safarey ga fay-fay, dumi foo kul goo nda alwaatoo kaj ga a ga boori.

- Wey kaj ga huru za taasoo mana zay : za boro na taasu beeri no ng'i dam sanda ler 48 nda cere game.

- Wey kaj ga huru waati kaj taasoo zay : i ga baa lakkal ; subu laaley de ga i ga sayandi, i masi huru taasoo ga.

k/ **Sayyan** : Nga ti boro ma taasoo wala dumarey-izoo dam laboo ra , a ma duu ka zay

l/ **Dumarawey kulayanoo** :

- **Farfaryan** : a ga kate dumaraa ma boori, a ga subu laaley nakasi.

- **Birji damyam** : a ga tee zaa beeriyanoo ga, wala farfaryanoo ga. Angire dumoo kaj se i ga nee "ire" si huru kala waati kaj azayraa ga boosu.

- **Tunandiyen** : A ga laboo tayyanoo gayandi

- **Gungursu teeyan** : A ga azayra linji sahandi, a ga kate haroo kaj ra muraadu sii ma fatta.

- **Safari damyan** : a ga boori boro ma gangam wii, ma safari dam dumarawey kaj ga paaraaziitey ga futu ra. Sanda (haabulanbu , duuri. . .)

Birji teeyan fonda : Konpost

Alfaritaray fonda ra, boro ga hin ka laboo buuyanoo (taryanoo) tangam nda birji. Boro ga ziibey bere k'i tee birji.

Konpost : Nga ti boro ma ziibi dumi booboyař dam guusu ra hala a ma too i ma bère sanda (toosa, kaari, hugu ziibi, gorgo wiri). Konpost teeyan daliiley ga booboo :

- Ka birji dam angire dogoo ra ;
- Ka alfaritaray almušakkawey nakasi
- Ka ziibey kař ga hun iziney nda hugey ra bere ;
- Ka laboo kaanoo tonton ;
- Ka tayyan dii laboo ra ;
- Ka dabari tee hala hayey kař goo laboo ra ma cere dii,
- Ka anji tangam

Konpost teeyan goo ziibi , hari nda goykaw bande.

Alaada ra alwaati hennaa ti kaydiya kař ncirji ga kař, hari mise si sendi.

Takaa kař ga konpost tee :

- Ma guusu fansi faaroo jere ga, kař ma ti m5 x m 10 nga guusuyanoo ma ti meetar foo nda jere. Guusoo jesey ga hima ka koy beene hari fatta dooyař ma tee i ra, hala nda haroo booboo, a ma hin ka fatta.
- Ziibey kař ga huru guusoo ra, ma marga jesoo ga. Boro ma gundoo yenta nda kooma labu hala a ma hin ka hari dii ;
- Ma ziiboo maryandi hala nga bereyanoo ma don ;
- Ma adabba henjeeri nda hugu ziibi zaa.
- Ma sintin ka guusoo too ;
- Ma ziibi dam guusoo ra hala a ma too santimeetar 10 alhaali.
- Ma adabba henjeeri santimeetar guu (5) fur a boj.
- Nda n'ga hin a ma Tilemsa fosfaasoo santimeetar 2 dam henjeeroo boj. Woo ga fosfaasoo bereyanoo nda nga damyanoo fari ra doonandi.
- Nda guusoo too, ma labu fur a boj.
- Masi labu dam hala a ma sawa nda guusoo jesoo
- Ma laasaabu walla hari fatta dogey mana daaba
- Ma yee konpostoo ga jiiri foo banda ga ;
- Ma guusu foo fansi ijinaa jere kař nga nd'a kul ga sawa,
- Masi dirja ka guusoo gundoo hansa, hala a ma hari dii ;

- Ma guusu jinaa birjoo bere ihinkantoo ra, hayey kañ cindi beene ma yee ganda.

- Nda birjoo bere ka ben, ma guusoo daabu nda labu.

- Ma yee ka guusu jinaa too nda takaa kañ harandi beene.

A ga boori boro ma birjoo dám nda takaa kañ harandi beene. CMDT ton 5 ektar foo kul se nda kilo zangu hinza (300 kg) fosfaasu (Tilemsa)

Hugu ziibi konpost :

Alaada ra woyey no m'a tee, kañ ga ziibey marga hugey jere ga. Sanda :

- ñaayan cindey

- Kotokoli jeeney nda kokosey

- hommo jeeney

- Moo , hommo nda hayni doobu ;

- Tuuri-ize kokosey.

Ziibi munantey wey bereyanoo ga hin ka barmay, nda borey na konpost guusuyañ tee, wala i na dendereyañ tee kañ ga moora hugey. Maanaa ti i ma ziibi mun doo cin kañ ma ti m² x m² nga guusuyanoo ma ti meetar foo nda jere. A ga boori mo boro ma bugu-ize cin a boñ waynaa masi duu k'a kogandi.

- Ma ziibi mun a ra zaari kul.

- M'a guna alwaati ka kaa alwaati walla a ga tay, m'a hajandi cee foo jirbiyye ra.

- Ma adabba henjeeri tonton ziiboo ga.

- Ma henjeeroo nda ziiboo ka cere barmay-barmay.

- Nda denderaa too, m'a daabu nda labu.

A ga booboo kañ konpostey kañ tee nda hugu ziibi ga huru fari ra jiiri din da. Amma nda n'ga baa ma duu birji henna kal'a ma gay kayna. De boro ga hin ka ziibi mun doo booboo tee.

VI. Dumaray barmayyan nda zoobuyan

Hayey kañ ga farandi nongu ra, goo laboo alhaaloo, haroo hinnaa nda duuraa kañ ga wirandi bande.

Maanawey :

Dumaray barmayyan : Nga ti takaa kañ nda boro ga dumaray barmay faari follakaa ra (sanda habulanbu, kotokoli, hommo)

Dumaray Sawayyan : Nga ti boro ma dumarayyañ kañ ga koy nda cere duma nongu follakaa ra.

Zoobuyan : Nga ti ma labu nañ a ma hunanzam alwaati se.

Dumaray dumi foo damyan : A ga laboo zeenandi, a ga paaraaziitey mo boobandi.

Dumaray-ize goyoo

I. Dumaray-ize goyoo nafaa.

Ir si tuuri-ize nda dumaray-ize nafaa bay ir hunaa ra. Woo binde mana hun kala borey bayray janjaa ḥaahayey wey albarkaa ga, nda šendaa kañ goo ngi duuyanoo nda ngi jisiyanoo ra.

Ḩaahayey kañ ir g'i ḥaa man'ti kala dumi hinza :

- Ḯaahayey kañ ga gaaham cin : ham, waa, hariham maani ...);
- Ḯaahayey kañ ga gaabi noo : taasey, bananku ...);
- Ḯaahayey kañ ga gaaham koray wircey ra : tamaati, dumaray-ize firzi, karooti ...).

Nd'ir na wey kul laasaabu, ir gañdii kañ Maali-izey hunay beeroo man'ti kala Ḯaahayey kañ ga gaabi noo. Ḯaahayey kañ ga gaaham cin ga ḥandi waati nda waati, a ga hima nda wey kañ ga gaaham koray si ḥandi soy. Woo se wircey kañ ga boro ka luufu ga boobo.

Waati kañ ḥaahayey kañ ga gaabi noo kuma se i ga nee 1700 too/Zaari. Waati kañ wey kañ ga gaaham cin nda wey kañ g'a koray kuma se i ga nee hunay laala, woo da no ma boobo ir gandaa ra.

A ga boobo ḥaahayey wey hinnaa kañ ga wasa ga kuma ir hunaa ra.

Wircey kañ ga boro ka luufu sibil beeroo man'ti kala witaamin C janjay (tuuri-ize nda dumaray-ize), kalsiyom janjay , maatiga, koofita, dumaray-ize firzi . . .). Wey janjaa ga gaaham yalaafandi, a ga hunayyey (wircey) no a ga fondo.

Dumaray-ize nda tuuri-ize nafaa ga hanse ka beeri , woo se ir hunaa ga hima ka barmay, dumaray-ize ma boobo a ra waaniwaani iganey (itayey). A man'ti borey hunaa hinne no dumaray-ize nda tuuri-izey g'a tonton, i ga nooru dañ borey se nd'i n'i goy nda baayan jiyaw nda koron waate. Ngi goyoo ga kate mo tuuri-izoo nda dumaray-izoo kañ ga hun taray ma kaccaw, woo kañ ga koy taray ma boobo.

Subey kañ ga zay saddijawey ra, kañ borey s'i ḥaa ga gorgo, ntabay wala yuu-ize huna. Woo ga kate borey hunaa ma dumidumi.

N'kañ si dumaray-ize nda tuuri-ize goy tee si hin ka binekaanay haya noo a ra. Maanaa ti n'kañ si a goy, si hin k'a noo.

II . Macin bara dumaray-ize goyoo nda taasey cindey goyoo gama ?

- Dumaray-ize nda tuuri-izey albarkaa ka hanse ka beeri ;
- Dumaray-ize kañ borey g'a duma si ncirpi batu ka tee ;
- Dumaray-ize booboo ga dumandi labu kaccaw ra ;
- Laboo kañ ra dumaray-ize ga huru ga hima ka birji ka boori, angere mo ma huru a ra, amma angeraa goo dumoo bande ;
- Dumaray-ize barmay-barmayyanoo ga faala zama i si gay fangaley ra ;
- Goykey hinnaa ga booboo zama dumaray-izey kañ ga goyandi dummyoo ga booboo.
- Nda dumaray-ize hegay, a ga tanba ka hasara (kala affoo-fooyañ), a ga hima ka caha ka neerandi wal'i m'a bere ;
- Nda dumaray-ize saddija kaccaw ga tee, a ga neerandi waati kul ; nga nafaa (nooroo) ga hanse ka booboo.

Waatey kañ ra dumaray-ize ga tee ka boori ti :

- Oktoobur- Marsi dumaray-ize dumi kul se. Nga ti waatoo kañ ra dumaraa ga hay ka boori ;
- jiiroo waatey kul nda hari ga duwandi

III. Hayyey kañ ga dumaray-ize nafa (waynaw, yayni, konni, zaaroo kuuyanoo)

Yaynikonnoo ma kate dumaray-ize ma hunsar, a ga nga beeraa tonton. Woo se dumaray-ize jinekooyyanoo nda nga beeraa ga boori nda yaynikonnoo ga ti misey wey :

Jiyaw waate kañ zaaroo si kuu goyoo

- 13 - 20 ° epinaar , hanti
- 13 - 20 ° laay, konbitar
- 16 - 24 ° Šuu
- 16 - 27 ° Beteraawu, albasar, karooti
- 16 - 29 ° Konkonbur, labtanda

Koron waate kaŋ zaaroo ga kuu goyoo
18 - 21 ° duuri , persil , tamaati , raadi
20 - 34 ° melonj, moli, kuudaku, laahoy, oberžin

Fotosentez nda yaynikonni si sawa waati kul. Ngi goyey goo dumaraa dumoo nda nga jinekoyyanoo bande. Gaaya (waynaw) ga dumaray-ize jinekoyyanoo tonton waaniwaani waati kaŋ dumaraa ga bagu, a ga boosu, a ga ize wala a ga dundu tee. Yaynikonni no ma dumaray-ize beeraa tonton. Dumaray-izey iboobaa si baa kala yaynikonni kaŋ ga sawa nda 30 °, amma ba zaaroo koron ka bisá woo ga, i ga huna.

Zaaroo kuuyanoo nda dumaraa jinekoyyanoo

Waynaw (gaaya) ga dumaray-ize beeraa nda nga jinekoyyanoo kul nafa. Zaaroo kuuyanoo no ma hanse ka baa dumaraa jinekoyyanoo se. Maali ra ler foo de bara jiwoo waatey nda cere game. Ganda dungey ra ler yaaha (8) bara konnoo nda jiya game.

Nda zaaroo ga kuu, boro ga hin ka duu dumarawey wey dumey :

- zaari dunbo dumaray ;
- zaari kuku dumaray ;
- dumaray kaŋ si kula i kul ra.

- **Zaari dunbo dumarawey** : Ngi hayyanoo (boosuyanoo) waati kaŋ cijiney kuu nda zaarey. Wey man'ti kala dumaray-izey kaŋ ga zay ganda konney ra, i ga boosu kaydiya waate ;

- **Zaari kuku dumaray** : i ga boosu waati kaŋ zaarey bisa cijiney. Wey ti dumaray-izey kaŋ ga tee ganda dungey ra. Dumarawey wey ga hin ka dumandi ganda konney ra, amma fitawey de no ma njandi.

- **Dumarawey kaŋ si kula i kul ra ga hin ka hay waati kul.**

Yaynikonni dumarawey hayyanoo fondaar

Yaynikonni goo waati nda zaari bande.

Yaynikonni waatoo bande : Dumaray fooyanj boosuyanoo ga baa yayni. Yaynikonnoo kaŋ g'i nafa goo degere O nda 10

gamoo ra; Woo se ganda dungey dumarawey si hin ka tee ganda konney ra.

yaynikonni zaaroo bande : Dumaray-ize fooyaj sanda tamaati ga caha ka beeri, i ma boosu waati kaj degere 10 ka koy 12 adadu goo nda zaaroō goo cijinoo game. Woo maanaa ti yayni waate ra dumaray-ize ga tee boryo.

IV Saddija laboo hanseyanoo

Maali ra, saddija dumi taaci bara .

- Woyey saddijawey kaj i g'i tee kaydiya waate, i ga laahoy, waraw dam i ra.
- Koyra saddijawey kaj i g'i harjandi bangey nda isa jesey ga.
Ho zaaroo i g'i tee day beerey kaj ponpi g'i ra jesey ga ;
- Koyraa manay ga saddijawey ;
- Saddija beerey kaj duuraa ga neere taray.

1°) Hari : Saddija si hin ka tee bila hari zama dumaray-ize ga hanse ka baa hari. Boro ga hima k'i harjandi waati kul ba kaydiya waate. Boro masi saddija tee nongu ra kaj hari si duwandi. Haridogey man'ti kala dayey, bangey, isawey ...

2°) Saddijaa dogoo : Saddija ma tee nongu ra kaj koyyanoo ga faala, woo ga hegaa zaayanoo faalandi. Saddija ma man hugey wala boro m'a batu adabbaa nda zayey se .

3°) Laboo : Boro masi saddija tee kul mana laboo alhaaloo bay. Laboo bayraa ga kate boro ma bay haya kaj g'a gaza. Boro ma haya kaj g'a kuma ceeci k'a ti labu kaano.

Boro masi saddija tee labudiini doo ra nda labutarya goo no. Labutarya ra linjey ga tee boryo. Haya kul kaj ti laboo (labudiini, labutaaši / boro ma birji nda angere dan kaj ga duuraa tonton.

4°) Saddija si hima ka hew gandu: Boro ma jejebu tee hewey se. Tuuri beeri masi bara jeroo ga zama nga biyoo si boori dumaray-izey se. Fondo beeri foo wala ihinka ga himaa ka tee saddijaa gamoo ra. Fangal kuuyanoo sii nda adadu, amma nga hayyanoo si hima ka bisa meetar 1,20 . A ga boori boro ma ziibi mun doo hanse saddijaa gundoo ra.

Dumaray-izoo dumoo kaj boro g'a goy goo haroo nda mamaalaa bande.

5°) Saddijaa kaliyanoo :

Boro ma saddijaa kali nda haya kañ ga duwandi koyraa ra, mijoo ga faala-wala boro ma guuru šešeri k'a kali. Boro ga hin ka tuuri duma k'a koli. Woo ga tee jejebu hewey se.

6°) Saddija goyjinawey : Burweeti, arozuwar, beeriguuru, piki, pellu, araato, tilambundu, adda, huryaw , karfu , bandu-ize, meetar, funsuji . . .

IV Goyey kañ ga hima ka jin ka tee.

Nda boro na saddija taaga dii, ma jin ka laboo hanse ka boori, m'a birji za a mana duma nda waati kañ a zay. Ma laboo tunandi, m'a henanandi , m'a kanandi, ma fangaley tee.

Dumarawey kañ ga hin ka tee cere ra daaroo

Laay : salaati , epinaar, karooti , beteraawu ma tee cere ra.

Iberey : duuri, hanti

Oberžin : tamaati ga tee jeroo ga

Duuri ga ganji oberžin ma tee.

Beteraawu : albasar, karooti, Šuu ma tee cere ra

Laay ga nga beeraa tonton, a ga a noo daame

Karooti : nda duuri, beteraawu, hanti, salaati , ſuu no ma tee cere ra.

Albasar nda puwaaro ga hamney gaaray karooti ga.

Seleeri : nda laay, puwaaro, salaati no ma tee cere ra.

ſuu g'i boryandi

Šuu : nda seleeri, salaati, epinaar, beteraawu, konkonbur albasar, konbitar no ma tee cere ra.

konkonbur : nda kotokoli, epinaar, salaati, ſuu, raadi no ma tee cere ra.

" Maarižooler" g'i hallasi gangamey ra.

Duuri : nda kotokoli, konbitar, beteraawu, karooti, ſuu no ma tee cere ra.

Iberey : laay, albasar, puwaaro.

Salaati : nda ſuu, epinaar, albasar, karooti, beteraawu, kotokoli, seleeri no ma tee cere ra.

Melonj : nda kotokoli, labtanda, raadi, epinaar no ma tee cere ra.

" Maarižooler" ga gangamey moorandi

Albasar : Nda beteraawu, salaati, karooti, tamaati, šuu no ma tee cere ra.

Konbitar : Nda hanti, kotokoli , šuu no ma tee cere ra.

Duuri ga ngi beeraa tonton, a ga gangamoo kaŋ se i ga nee "doorifor" moorandi;

Puwawronj : nda tamaati, karooti, albasar, hanti no ma tee cere ra.

"Baazilik" ga ngi beeraa tonton, a g'izey boryandi, "Leyye" ga gangamey moorandi.

Iberey : kotokoli, konbitar , šuu.

Šuu

1. Haya yammantey

Šuu dumi iddu bara :

- a) Šuwoo kaŋ ga hima nda guuri, nga hunday dumi hinka no
- b) Šuu fitakoyoo
- c) Šuwoo kaŋ guurey ga boobo, i ga n'a se mo Briksel Šuuwoo
- d) Šuu boosukoyoo kaŋ se i ga nee Brokooli
- e) Šuu nawe
- f) Šuu araw

2. Šuwey kaŋ i g'i goy Maali ra

Koogay waate šuwey kaŋ i g'i goy ti woo kaŋ guuroo ga hanse ka bebbeer, woo kaŋ guuroo ga tefay, Brinswik kaŋ ga tee waatey kul ra, Kopeenag kaŋ ga tanba ka nin nda woo kaŋ se i ga nee Teetdeneegr.

Kaydiya waate i ga šuwey kaŋ guurey si hanse beeri goy, i ga Brinswik mo goy.

3. Laboo : Laboo kaŋ ra i ga šuu daŋ ga hima ka zafandi hala ganda, a ma birji boryo. Birji kg 50 m² 10 kul se . Nga laboo ma yay, a ma henan, a ma guusu, a ma ti labudiini doo. Azoodu nda dawciri ma boobo a ra.

Hala boro ga baa ni šuwoo ma koy jine ka boori, n'ga hima ka kg 8 angere daŋ m² 10 ra. Nda a tilam ka ben mo n'ga hima kg 8 ire daŋ m² kul ra.

Fangal ra i ga izey duma. Santimeetar 15 ga hima ka huru guusey nda cere game. Jirbi 4 ka koy 5 kul i ga hun laboo ra. Šuu si nin kala jirbiyye 5 ka koy 6 ga.

Šuu si tilamandi kala a ma duu fita 4 ka koy fita 6 ga. Nda n'ga šuu tilam m'a daŋ laboo ra hala a ma too fita jinawey ga. Boro ma hawgay a kul masi huru laboo ra, woo din ga ganji a ma buu.

Nda n'ga šuu tilam santimeetar 40 x 60 wala 40 x 50 ga hima ka bara korey nda cere game. Santimeetar hinnaa kaŋ goo korey nda cere game goo šuwoo dumoo bande.

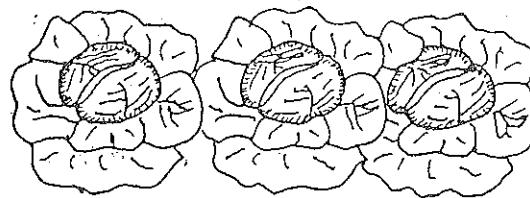
Šuu ga hima ka duu hari boobo koron waate. Boro ga hima k'a tunandi ka suboo k'a ra.

4. Šuu wircey nda nga paraaziitey

Šuu wircey ti wey :

- Foori : Šanpiŋoŋ m'a tee. A ga šuwoo linjey bere, a m'i ti sanda dundu. I ma funbu, hew futu foo ga hun i ra. Safari sii a se kala boro ma šuu korey kaŋ a n'i dii kul ton. Za boro ga šuu duma no n'ga hima ka "Kintozen" daŋ laboo ra .
- Danawtaraa : hammi no m'a tee šuwoo se, hamnoo din šuwoo boŋ baanaa n'a g'a ḥaa. Nda woo din ḥandi binde kuľ šuwoo mma dana. Hamni wiihaya nd'i g'a safar.
- "Šaaraniyoŋ gaalikol" mo izey ga šuu beeraa nakasi, a ga hima foori, amma a man'ti a. Nga mo hamni wiihaya m'a safar.
- Guuruyeeri (fitaa wircoo) : Šanpiŋoŋ kaŋ ga fitawey nda kunturoo dii m'a tee šuwoo se. Hamni kaaray foo no, a ga ti a fitawey boŋ. A ga šuwoo zeenandi. Boro si a safar kala nda "ziineb", "maaneb", ...
- Wirci foo goo no kaŋ šuwoo fitawey n'a g'i ḥaa. Nga safaroo ti "Lendan", "bromofos" nda "paarašoŋ",
- Wey kul banda ga hamniyaŋ goo no kaŋ ga šuwoo fitawey ḥaa wal'i m'i fun-fun , tonbi kaarayyaŋ ga cindi fitawey ga. Hamni wiyahaya no ma hamney gaaray. Nda a cindi hegaa se jirbi 15, boro masi yee ka safari daŋ šuwey ga.

Salaati

1. Haya yammantey

Jirbi 15 no salaati g'a tee busungoo ra hal'i ga ti a tilam.
Jirbi 35 tilamoo banda ga a ma hegay. Salaati ga tee jiiroo waatey kul ra. Salaati dumi beeri hinza bara. Salaati asiloo mana hun kala Erop kaj ti annasaarey gandaa.

2. Salaati dumey :

- Salaatoo kaj ga gunguli, fitawey ga ban. A ga tee koron, kaydiya, jamda nda jiyaw.
- Salaatoo kaj fitawey ga heeje-heeje.
Gunguloo ga hanse ka beeri cee fooyaj.
salaati ga tee labu booboyañ ra, amma a si baa labu hotto.

3. Birji danyanoo

kg 15 birji no ma huru m² 10 kul ra. Woo din banda ga boro ma almeyti buwaati mee foo cine ire dañ liitar 10 hari ra, m'a dañ fangal foo kul ra, kaj beeraa ga too m¹ x m 4.

4. Sayaroo

Boro ga hin k'a duma zeeri bande wala m'a say. Busungoo ma daaba.

5. Tilamyanoo

Tilamoo si sintin kala waati kaj salaatoo kaj goo busungoo ra too fita 4 ka koy 6 ga. War masi kore bebbeerey tilam; Santimeetar 25 x 25 ma bara korey nda cere game. War m'i lakkal hal'i ma saha.

6. Kulayanoo

Salaati ga hima ka haj waati kul, a ga baa hari, woo ma boro noo salaati henna.

7. Wircey nda paaraaziitey

- Wircoo kañ se i ga nee "meeniye" ga hanse ka laala salaatoo ga. Šanpinonj foo kañ ga man "milju" m'a noo salaatoo se; Yayni futu g'a jaasandi. A ga kusaw kaaray kanandi fitawey ga, a ga salaatoo fitawey kogandi, a'g'i funbandi.

I si a safar kala nda "maaneb", tiiram", bénomil," ...

- Wircoo góó nda dori-ize. Nga tammasawey ti salaatoo fitawey mma bere, noonawey ma barmay. Wey ga ganji salaatoo ma tee boryo.

Nga safaroo ti boro ma kore tilam kañ wirci si a ga, ma "paarašonj" dañ a ga;

- Wircoo kañ hunayyey ga kat'a; haya si a tee kala yayni booboo wala harijanjy.

Nga safaroo de ti boro ma sibiley wey ganji.

- Salaati ḡaaroo kañ saya menneyanoo. haya si a tee kala šanpinonj. A mma ḡaaroo baanandi, a ma a derandi soy.

Nga safaroo ti boro ma ḡaaroo hunayyey wii za mana a say. Woo din banda ga ma "tiiram" dañ laboo ra, za mana a duma wala m'a say.

- Salaatoo jindoo funbuyanoo; nongoo kañ ga wircoo goo mma fuune. A ga booboo yayni m'a tee wala nda dumaray-izey sií nda gaabi.

Nga safaroo ti "kaptan", maaneb", "tiiram", "beenomil" . ..

Beteraawu ciraar

1. Haya yammantey

I si beteraawu goy ir do kala nga linjey (dundey) se. Woo kaj ga ti sukar wala woo kaj i g'a goy nga suboo se, ka adabbaa hunasi goyandi ir do. Woo kaj ga goyandi ir do dundu ciraar din ga hanse ka hunandi.

beteraawu mana'hun kafé Erop.

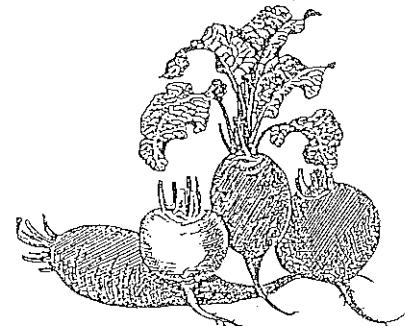
2. Beteraawu jaaroo.

Beteraawu jaari (ize) ga hin ka jisi jiiri 6 a si hasara. Jirbi 6 ka koy 8 ga, a ga fatta laboo ra.

3. Beteraawu dumey.

Beteraawu dumi hinza bara :

- . beteraawu bibi tefaa kaj hun Misira
- . beteraawu ciray gungulantaa
- . deeturwadarkred.

4. laboo nda birjiyanoo

Beteraawu ga hin ka tee labu dumi kul ra, amma wey kaj ra a hanse ka tee ti labey kaj ga tee labudiini nda dawtaasi, wala labudiini nda galankaaru. A si boori tondi doo ra; A ga hanse ka baa birji. m2 35 kul kg 100 haw henjeeri ma huru a ra, alhaali ga woo ga sawa nda kg 30 / m2 10 se .

5. Goyyanoo

- . Boro ga hima ka "fuuradañ" say jaaroo ra za a mana duma.
- . Ma busungu tee m'izey danj a ra ; santimeetar 15 ma huru guusey nda cere game ; guusey ma tee zeeri bande.
- . Goyoo ga sintin za sektanbur, Oktoobur hala kaydiya.
- . Tilamoo si sintin kala waati kaj teewaa duu harja 3 ka koy 4;
- . Boro ga hima ka linjey nda fitawey daabu haroo masi hun i ra.
- . Boro ma hanse k'i hañandi.

- . Santimeetar 0,40 ma huru zeerey nda cere game
- . santimeetar 0,10 ka koy 0,20 ma huru tejey nda cere game.

6. Kulayanoo

Boro ma a tunandi, ma suboo k'a ra, m'a hanjandi, Ma lakkal
dañ haroo kañ ga huru a cira, za linjey sintin ka warga.
A ma hanjandi cee foo Ler 24 ra ga waazibi.

7. Wircey nd'iberey

- ." Serkoporiyoz" wirci no kañ ga beteraawoo fitawey ka bibi.
I si a safar kala nda "ziineb" nda" maaneb";
- ."Milju" mma fita baaney kañ goo kuna here tefandi , i ga kayri.
kusaw bibi goo fitawey boñ.
- . guuruyeeri : Kusaw woolante foo no a ga a kanandi fitawey ga.
"Ziineb" nda" maaneb" m'a safar.
- . Hamniyan goo no kañ ga fitawey fun, i g'i bere.
- . "Fooma beeta" man'ti kala šanpiñon kañ ga ḡaaroo kañ i n'a
say mennandi , a ga nusuyañ fattandi linjey ga.
I si a safar kala nda "beenomil".

Laahoy

1. Haya yammantey

Laahoy goo dumaray-ize beerey ra kaj ga goyandi Maali ra. I ga fita baaney nda izey'daj maafe ra. Izoo ga jandi nda ganoo wala i m'a dunbu-dunbu k'a kogandi. Laahoy ga baa waynaw, a si tee ka boori waati kaj zaaroo si kuu wala konnoo ga sawa nda 15°C. A ga tee kaydiya waate ka bisa jiyaw waate.

2. Laboo

Laahoy si hanse ka boori kala labu yayna, baana kaj hanse ka birji ra.

3. Goyoo

Ize 2 wala 3 ma huru guusu foo kul ra.

4. Laahoy dumey :

I man' ti kala : " elensnn" , "Ankrald", "Poopile 12" nda ir gandaa wanoo.

- . Laahoy teteraa santimeetar 0,40 x 0,40 ma huru guusey nda cere game.
- . Woo kaj si tar ka nin santimeetar 0,60 x 0,60 ma huru guusey nda cere game.

5. Kulayanoo

A ma duu hari boobo, a ma tunandi, ziibey ma hun a ra waati kul.

6. Birjoo

Laahoy ga hanse ka baa birji kaj hanse ka funbu, a ga a bere. A ga baa mo angere sanda NPK (100-100-120) dumoo. m2 foo kul g 100 ka koy 200 ma huru a ra.

7. Wirccey nda iberey . Ngi korayyanoo

- . Laahoyoo ga duu. Haya si woo din tee kala šanpijnoj foo. A ga fita booboyaŋ marga ceraw foo de here, laahoyoo kunturoo ga bibi.
- . Šanpijnojoo kaŋ se i ga nee "Oyjom"; A si huna kala fitawey boŋ, a ga tonbi kaarayyaŋ tee fitawey ga. A ga too nongu ga kaŋ fitawey kul ga kaaray, i ma kogu.
- . Abba-hanši - hanši dumi foo mo goo no kaŋ izey ga fitawey ḥaa , i ga huru laahoyoo izey ra.
" lindan" nd'i g'a safar.
- . Haabulanboo hamnoo mo ga hasaraw beeri tee laahoyoo ra. Nda boro ga laahoy duma, ni mma jin ka "fuuradaŋ" g 60 daŋ m2 foo kul ra, ma "Waapan" liitar foo daŋ hari liitar 10 ra m2 10 . kul se jirbi 3 ka koy 4 dumaroo jine.
Boro ma safaroo kayandi nd'a cindi hegaa se jirbiyye foo wala ihinka. Wirccey kaŋ ga Oberžin dii ga laahoy mo dii ... saa din boro ma dumi henney suuba nda n'g'a duma.
Laahoy hegaa goo dumey bande : handu 2 wala 4 dumayanoo banda ga.

Laay

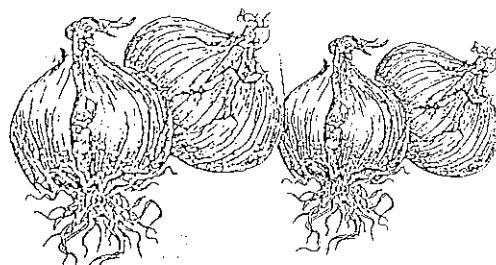
1. Haya gaabantey

Laay mana hun kala Irañ nda Afgaanistañ. Nga safari safaritaraa nda gna hew kaanaa se, a na adujñaa kul dira.

2. Laay dumey

Ihinka no :

- . Laay kaaraa
- . Laay cira

3. Goyoo

Laayoo dundutaraa bojey no boro g'i duma.

Laay ga hanse ka baa labu doono, kaj ga hari hanj, a ga feeri, birji g'a ra.

4. Dumayanoo

Laayoo dundutaraa no boro g'a fici, boj sottaa ma koy beene; A ma huru laboo ra, hala santimeetar 3 doo ra ; santimeetar 12 ma huru tejey nda cere game. Santimeetar 20 ma huru zeerey kaj ra dumaroo ga tee nda cere game.

Dumayanoo ga sintin za Oktoobur - Noowanbur hala feewiriye- marsi.

5. Birjoo

Boro masi birji kaj mana funbu dan laay cire. Laay si baa kala birji kaj hanse ka bere, a funbu. Woo din banda ga boro ga hin ka angere sanda fosufaa su tonton a ga .

6. Kulayanoo

Koron waate sanda me nda žuwej laay ga baa hari boobo. Boro ga hima k'a tunandi waati kul woo din g'izey nda fitawey beeraa tonton.

7. Wircey nd'iberey

Šanpijnoj nda hamney kaj ga dumarawey cindey dii ga laay mo dii. Woo se boro si hima k'a duma mana safari dan laboo ra. Boro ma safari dan fitawey mo ga hamney se.

Konbitar

Konbitar nda tamati nda oberžin ti lasal foo.

Amirikilaatin no a hun.

Konbitar ga linjiyan tee laboo ra kajyaŋ ga warga i ma t'ize. Izey goo nda niineyাŋ kaj nd'i huru laboo ra, i ga linji tee ka hay. Boosey ga kaaray wal'i ga ciryā, i goo nd'ize gunḍulanteyাŋ kaj ga firzi, i ga tefay. A s'ize too cere bande: "Kinbitar ga hay nda ng'alhaaloo nda n'n'a duma. Nda n'n'a dunbu niiney bande mo, a ga sawa.

Dumi dumey :

Konbitar dumi hinza bara : woo kaj ga caha ka nin, woo kaj ga sawa nda woo kaj ga gay.

Laboo :

A ga tee labū baano nda dawtarya kaj ga guusu ra. Birjoo kaj ga huru a ra ma t'ifunbo.

Hayyanoo :

Boro mma niiney duma hal'i ma bagu.

Dumaroo :

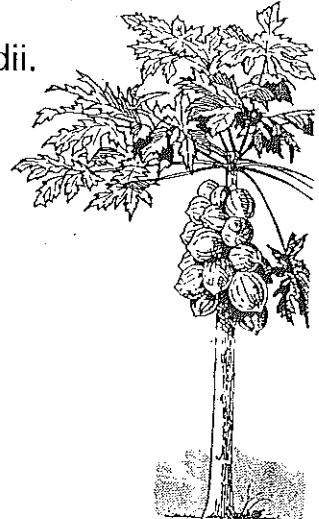
Niiney kaj bagu ma huru guusuyaŋ ra. Boro m'i cette-cettandi guusuyanoo masi bisa santimeetar 8 wala 10.

Guusey gamey :

Boro ma santimeetar 50 ka koy 60 wala 30 x 40 dam guusey nda cere game.

Mangoro, papay wala leemur konfitir

1. Ma kate tuuri -izey
2. M'i numay
3. M'i suuba
4. M'i feferi
5. Ma guley kaa (nda mangoro no), m'izey kaa (nda payay no)
6. Ma leemur feferantey hina hari kayna ra, miniti 15 wala 20
 Ma leemur hinantey dunbu, m'izey kaa
7. Ma mangoraa (wala papayoo) baaloo dunbu
8. Ma baaloo nda sukkar kaasim cere ra (baali kilo 1 kul sukar kilo 1)
9. M'a hina barma ra, miniti 20 wala 30 nd'a zarga , m'a kurba
 nda kurbabundu.
 Nda konfitiroo nin ka boori kul a mma cere dii.
10. M'a dam buntalyarj ra kaj puma, i henan
11. M'i yaynandi, m'i jisi.
 A ga hin ka jisi jiiri 1.

Sitoronj siro

1. Ma sitoronjey kate
2. M'i numay
3. M'i suuba
4. M'i kankam ka haroo kaa i ra nda ni kaboo wala nda kankam
 marsin
5. Ma haroo sosogu nda niloñ teme wala darbay kaj ga
 haara-haara
6. Ma haroo zargandi barma ra
7. Ma sukar dam a ra (liitar foo kul kilo jere sukar) m'a tunandi
 miniti 10 wala 15.
8. Ma siro dam buntal wala mana bidonyarj ra.
 A ga hin ka jisi jiiri 1.

Hayey kañ hun waa ra

Waa ti ngaayan timmante. Hari goo a ra 87% *, poroteinyin 35% *, fisi 35 wala 40% *, gilisid 51% *, ciiri 7% *, witaamin A nda B nda C nda D mo goo a ra.

1. Waahoonoo nda jii barkura nda hawjii teéyan

- Waa-gani nda boro ga a tee

- Waa kanandiyano : Waa ga kani nga boñ se. Bora ga hin ka caha k'a kanandi nda sisil wala bineegar wala sitoronj... A ga hin ka too ler 3 wala 9 hal'a ga kani.

- Waahoonu zanayan : barkura

Nda waa kani, i g'a fifiri, i m'a dam karteega ra, k'a zana. I g'a zana hala jii barkura ma fatt'a ra. Jiyoo ga margandi nda zooto, a ma jnuma. Boro g'i tee barkura gunutiyaj, garam 20 wala 50, affoo kul. Barkura ga jisi jirbi 3 wala 7 hoonu ra.

Nd'a bisa woo ga, i g'a tee jii hinante.

- Jii hinante

Barkura no boro g'a dam kusu ra hala degere 100 wala 105

~~Iadu ga miniti 15 minuti mu hayini pifi foo say a ra. Woo no~~
~~haroo, waawaa nda gasoo) nda jiyoo kaa cere ra.~~

Jii hinantaa ga ~~.....~~ a jayaj ra, a ga jisi handu 6 hala 12.

2. Yaawur teéyan

- Boro ga hin ka yaawur foo nda waa gani wala nda waa hamni. Nda waa hamni no, ma kilo 5 zaa, m'a diibi hari kayna ra, jinay kañ ga hin ka liitar 30 zaa. Ma kilo jere sukar dam a ra, ma liitar 30 hari tonton. M'a zargandi degere 90 hala miniti 30, m'a yaynandi degere 45 adadu ga.

Nda waa gani no, m'a zargandi degere 90 nda miniti 30, m'a yaynandi degere 45 adadu ga.

- kanandiyano : a ti waa gani wala waa hamni, ma yaawur cimoo wala sokol mee 3 waahoonu wala yaawur sisil dam a ra.

- M'a dam potiyanj ra karj ga sawa nda santilitar 123,5

- M'a dam nongu konno ra, ler 2 wala 3 , degere 45 adadu

- M'a yaynandi degere 4 wala 6 adadu ra.

- Ma poteý daabu

- Nda nga baa yaawur hew kaano, ma arom dam za sisiloo ra. A ga hin ka jisi jirbi 7, degere 4 wala 6 adadu ra.

* NB : 87% | ti liitar 100 kul | 87

35% | " 100 kul | 35

Tamaati

Tamaati nda oberžin kul ti dumaray lasal foo. Amiriki santaral (Meksiki) dumarayyaŋ no. Nga mo jiiri ra a ga duma sanda oberžin takaa. Kabey ga baa sakaala bundu, nga ra a ga duu ka hay boryo. A goo nda linji kayna booboyaŋ amma linji beeroo si warga.

Tamaati dumaray-izey ga waani-waani ; a goo dumoo bande : wey kaŋ ga gunguli i goo nda jeseyyaŋ carawey bande, wey kaŋ ga gunguli i ga yuttu nda wey kaŋ ga kuku.

Tamaati-izey ga booboo : garam foo kul ize 300 ka koy 400 bar'a ra. Tamaati-izey ga gunguli, i ga tefay, carawey ga saabu-saabu. Tamaati-ize ga hin ka jisi jiiri 4 dumi se. Nd'a duma, a ga tun jirbi 5 wala 6 banda ga.

Tamaati dumi booboyaŋ goo no :

- . tamaati normandi, dumi no kaŋ ga caha ka nin, izoo ga warga, a ga gunguli, a ga tefay, i goo nda baši, a ga hanse ka boori.
- . tamaati sanpiyer, a si caha ka too ijinaa, izoo ga warga, a ga gunguli, a ga yuttu, basoo ga cere dii, a ga hanse ka boori, a ga gay hayyan ra.
- . tamaati Roma V.F. a ga sendi a ma noonii jaŋoo ga, izey ga booboo, ngi wargayanoo ga sawa, i ga kuku, i goo nda baši, i ga kan, i ga boori.

Tamaati dumi fooyaŋ goo Maali ra, borey g'i dam. I ga nee i se : tamaati marway, tamaati seeriz, tamaati roosol, tamaati karayb, tamaati Piyarsol, tamaati Henž.

Dumarawey kaŋ ga boori tamaati jere : baziliki, dumaray no kaŋ ga tee maafe, nd'a duma tamaati jere, a ga kate a ma caha ka tun, a ma boori... Indu eyyewoo ga noonoo kaŋ ga tamaati dii moorandi.

Tamaati hangasiney ti konkonbur, seleeri, albašar nda persil.

II .Tamaati dumayanoo :

1- **Laboo** : tamaati ga baa dawtarya guuso kaŋ goo nda birji bibi. A ga hanse ka tee koogay nda konni doo ra. A ga caha ka noonii nongu kaŋ ra ncirji nda yayni ga booboo ra.

2. Birjoo :

Boro ma laboo birji boryo nda henjeeri : kilo 50 meetar 10 foo kul se. Boro ma birji, kaj ra fosfaasu nda dawciri ga booboo, fici duma guusey ra, jirbi 10 ntaa kilo 125 ektar foo, jirbi 30 zaa kilo 300 ektar foo, jirbi 50 kilo 300 ektar foo.

3. Teewaa :

Teewaa ma duu birji bibi booboo, a ma daaba nda tooso kaj si tinj.

4. Tilamoo :

Tamaati cee kaj too santimeetar 10 wala 12, a duu fita 4 wala 5 kul ma tilamandi. I ma hibi cere ga nda santimeetar $0,7 \times 0,5$ wala santimeetar $0,8 \times 0,4$. Waati hennaa kaj ra tamaati ga tee ka boori saahel gandaa ra ti : teewaa ma tee zuyye sintinoo ga, hegaa ma tee Sektanbur, wala teewaa ma tee Oktoobur. Nowanbur, hegaa ma tee Fewiriye wala marsi.

5. Dumaraa kuLayanoo :

Tilamoo banda ga, boro m'a hajandi zaari kul nd'a ga hin a hal'a ma hun boryo. Woo din banda ga, jirbi 2 wala 3 banda ga. Tamaati cewey kaj buu ma barmay; War ma cirey kaa, war ma fangaley doono, war ma laabu marga cewey cire i ma duu ka kay boryo. War masi haroo doori fitawey boj nda war g'a hajandi.

Birji damyanoo :

Fangal foo kul fosfaasu garam 100, sayaroo ga,
Nd'a fude, fangal foo kul ire garam 100,
Nd'a sintin ka hay, fangal foo kul ire garam 100

III Tamaati wircey , ng'iberey nda safarey :

- teewaa ga : teewaa jindoo ga hin ka noon, hemi tak no kaj wirci m'a noo nda hari booboo goo fangaloo ra wala nd'a gar teewaa sintin ka cirya. Safariyan goo no kaj ga baa a se.

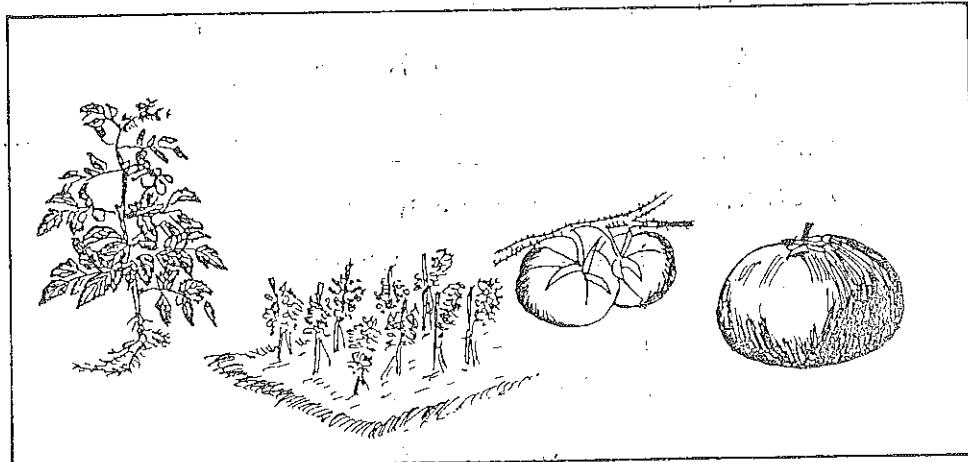
- Dumaray janoo ga : nda tonbi-tonbi goo fitawey nda bundoo ga kul hemi foo kaj s'i ga nee fitoftoora k'a dii. Nga safaroo ti zineb wala tiram.

- Fitawey ga : boosu kaaray foo ga hin ka kani i ga, dumaraa ma sintin ka cirya. Woo ti hemi goo kaj s'i ga nee oydiyom k'a dii. Nga safaroo ti ganjibaali (sufur) nda safari foo tanaya.

- Fitawey ga hin ka kunkuni wal'i ma taabu wal'i ma noona bere. Woo ti gangam-izey foo kaj ga wirci foo bere ka zunbu a ga.

Saa din boro ma tamaati cee henney duma, ma parasiyon firs'i
ga.

Hegaa waatoo ga, tamaati boonuyaŋ ga noona barmay ka
t'ibibi. Wirci no.

Oberžin

二二

44

1211

Oberžin nda konbitar, tamaati nda taba ti lasal foo, nda boro n'i guna ngi fitawey ga. Amma i mana ti sii foo. Oberžin si hun kala Azi ganda koyrawey ū. Dumaray no kañ goo nda hundi, a ga hanse ka baa konni ka duu k'lze tee.

Obéržin-ize gure : a mma gunguli ma nee dumay guuri, a ga tersu kayna, a ga kara, ize gure 250 garam foo ra.

Ize foo ga hin ka jisi jiiri 6 dumi se . jirbi 6 ka koy 8 ga, a ga tun
nd'a duma.

Oberžin dumey : wey kaŋ izey ga kuku, wey kaŋ izey ga gunguli
nda koyra oberžiney.

Laboo nda birjoo :

Oberžin ga baa konni do. A ga hin ka zay dawciri wala galankaaru doo ra kañ laboo ga ti dawtarya. Boro masi a duma nongu ra kañ ra tamaati, konbitar wala tonko beeroo goo, zama dumarayyan no kañ kul ti lasal foo, i ga hin ka wirci follokey noo.

birji = kilo 100 meetar kaare 25 se

angere = garam 300 meetar kaare 5 se.

Beerumaa :

Oberžin teewaa ga sayandi za Oktoobur hala zanwiye buuyanoo ga, ka sawa nda jirbi 30 wala 35.

Tilamoo ga tee waati kaj dumaraa duu fita 5 wala, a too santimeetar 12 wala 15. Tilamoo ga hima ka mooru cere nda santimeetar $0,5 \times 0,5$ wala santimeetar $0,6 \times 0,7$.

Oberžin iberey nda nga wircey:

Nooni zayo foo goo no kaj izey ga jukujuku teewaa ga. I si boori dumaraa se. nga safaroo ti andosilfan.

Gangam-ize foo goo no kaj ga fitawey sunsum; Fitawey mijey ga cirya, i ga kunkuni. Woo ga kate dumaraa hayyanoo ma jaase. Za boro ma dii tammaasawey wey, ma safaroo kaj s'i ga nee asefaati firši dumaraa fitawey cire.

Tamaatoo noonoo kunturoo ga zay, a ga kara, a ga firzi, a ga caaray, a goo nda , hanbiri kukuyan, bonjoo ga bibi. Oberžin fita ti nga hunaa. A goo nda nga silli foo kaj nd'a ga fitawey mijney kunkuni cere ga.

Hamni kaaraa : mo ga hasaraw follokaa kan a g'a tee tamaatoo se tee oberžinoo se;

Guli noonoo : ga huru dumaraa linjey ra, a m'i guli-guli, a m'i wii. Safaroo kan s'i ga nee furadar m'a wii.

Oberžin hegaa :

Oberžin izeý ga hegay nd'i nin, handu 2 ngi dumayanoo banda ga. Hegaa ga hin ka haňga handu booboyaň bande.

Oberžin nafaa :

Oberžin ga hin ka ti :

- oberžin alfinta : boró m'a dunbu, dunbu kúkuyaň, m'i dam hamni kan ga haaga rá, m'i haagu nda maatiga jii, ma ciiri wala sukkar dam i ra.

- oberžin firiti : boro g'a šeele-šeele, m'a haagu könbitar takaa.

- oberžin telfu : m'a telfu ihinka (bila m'a feferi ka kuuroo kaa a ga) kuuyanoo bande

Albasar

Albasar nda lay nda tabazulliyan ti lasal foo. Aazi no a hun.

Nongey kaj r'a ga booboo ka tee ti hondu nongey kaj ga kogu, i ga yay.

Laboo :

Albasar ga baa dawtarya kaj ga guusu, goyoo ga faala.

A ga baa birji bibi kaj funbu ka boori.

Nda birji kaaray no, meetar kaare 6 kul garam 300

Albasar dumey :

Albasar kaaray nda albasar noonante bara.

albasar kaarawey dumey ti halakof albasaroo,

Pari albasaroo... nda affoo tanaya...

albasar noonantey dumey ti walansi albasar woolantaa,
Aspan wonoo, Tegzas wonoo ...

Koyra waney ga tee dumi hinka kus : ikaaray wal'inonnante.

Dumaroo :

Nda teewaa no kaj saya (a ga tun jirbi 7 wala 10 ga)

A ga hin ka tee albasar kore kaj duma dogoo ra.

Dumaroo ma tee waati kaj korey duu santimeetar 15 wala
santimeetar 10 x 20

Kulayanoo :

Albasar ga baa hari waati kaj a sintin ka ize tee. Ma gaabu
ka subu laaley dogu k'i kaa fangaley ra, i masi albasaroo dii.

Nda fitawey sintin ka ciryaa ma hajandiyanoo kayandi.

Ma fitawey haw wala m'i dunbu. Woo ga kate izey ma warga.

Wircey nda safaroo :

Hamnoo izey kaj ga albasaroo hasara g'a fansi. Woo din g'a
funbandi.

. albasar naakilaa : nd'a na albasaroo dii gunguti bibi booboo no
ma tee albasaroo baaloo ra. Albasar kaj duma labu kaj ra fita
birji ga booboo no a g'a dii.

. linji nooney : i ga huru linjey ra, i ma gunguti tee i ga, fitawey
ma gaazu-gaazu, baaley ma funsu.

Haya si baa kala boro ma birji henno dam wala boro ma
dumaraa kanbuberaw.

Wirci foo goo no kaj ga albasaroo baaloo nda fitawey ka ciryaa, a
m'i ka fuune.

"Maaneb" wala "ziineb" wala "tiiram" ti nga safaroo.

Gangamyaj goo no kaj ga kate baaloo nda fitawey noonaa ma barmay (boosu-boosu). Kogay nda konni waate ra gangamey ga booboo.

Ngi safaroo ti adeesa-wii -safari.

Hegaa nda jisiyanoo :

Hegaa ga tee handu 4 tilamoo banda ga. Boro ma nañ albasaroo ma yaasu, a masi fuune. M'a yandi nongu kogo ra, kaj hewoo g'a kar, a goo nda bii.

NB. Vitamin C ga booboo albasar ra.

Hawgayyanoo :

Teji foo kul boro ma laboo marg'a cire waati kaj kore foo kul too santimeetar 25 kuuyan. Ma lakkal dam tejey se. Waati kul boro m'a dooga, nga laboo baanandi a cire. Ma lakkal dam izey masi zafandi. Hañandiyano ma sawa.

Wircey nda safarey :

Wirciyaj goo no kaj ga kaa konbitar hayyanoo ra. Wircloo ga bundey ka siiri wala m'i ka zañay. Fitaa mo ga zañay bundoo takaa; Woo ga kate izey ma buunay, a si ize booboo hay. Wirci goo no kaj ga bundoo ton, a ga caha ka dumaraa wii. Safarey ti "zineb", "mañeb" wala "tiram".

Konbitar kursaa mo goo no,a g'alhaaloo bere, a ga kuuroo ka kogu, a g'a waaru-waaru. Angire kaj ra fosfaasu goo g'a ben.

Wirci foo tana goo no kaj ga konbitaroo dii, a ga baaloo ka haabu-haabu , a g'a funbandi jisiyanoo waate.

Wircloo safaroo ti boro ma lakkal dam nda boro ga konbitar dogu izey masi zafandi. Boro m'i jisi hugu kaj ga henan, a ga feera ra. Konbitar wircloo kaj ga binoo fansi si a dii kala waati kaj kogay nda kaydiya ga cere bere.

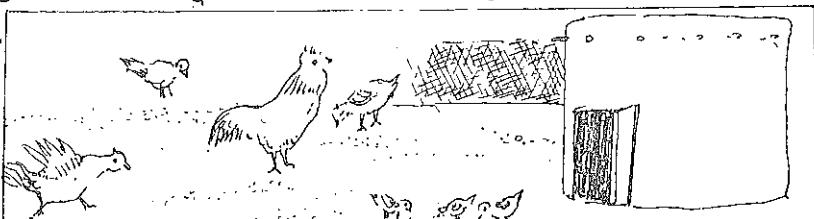
**Adabba maraayan
Caw Tiiraa**

**Adabba maraayan nafaa ga hanse ka beeri
Maali duuraa ra. A goo nga alman beerey ra.**

Ciraw maraayan

Ciraw maraayan ga baa waanay nda bayray. Cirawey kañ borey g'i mara ti : gorgo, totoli, cirawbi, tonkona nda tuuzun. Wey kul borey si i biiri kala ngi hunaa se.

Tiiraa woo ra gorgo maraayan ga iri ga šalarj. Iri ga nga misey kul har sanda nga fitoo, nga hunaa nda nga wircey kañ ga bayrandi soho da.

1. Fiti :

1. Nga alhaaloo

Fiti ga hima ka yilwa, a ma daaba ka gorgaa nda izey hallasi ngi iberey, zayey, alwaatoo albacey ra (hew, ncirji, hargu.). A ga hima ka daaba zama hewmee si boori gorga-izey se, ngi jirbi jinawey ra; fiti hinnaa goo gorgey beeraa nda ngi dumoo bande.

hayey wey no boro ga hima k'i bay :

- gorga kañ goo nda :

- jirbiyye 1 ka koy 4 = gorgo 15-20 meetar ganda foo ra (m2)
- jirbiyye 5 ka koy 8 = gorgo 10-15 meetar ganda foo ra (m2)
- jirbiyye 9 ka koy 12 = gorgo 6-8 meetar ganda foo ra (m2)
- ibeerey 5 ka koy 8 = gorgo 10-15 meetar ganda foo ra (m2)

Boro ga hima ka :

- gorgo-izey nda panjey dam nongu foo.
- gorgaaru-izey nda zaney ma huru nongu foo,
- wey kañ ga guuri dam ma huru nongu foo.

2. Fitoo dogoo :

Fitoo ga hima ka cina :

- Nongu ra, kañ ga man hugey woo din ga boro ganji ma nongu kuku dira, a ga ni hunanzam, a ga goyoo cahandi. A ga gorgey hawgayyanoo mo doonandi.
- Nongu koga ra : a ma ti nongu kañ ga jinnita kayna, hari masi kay a ra. Boro ga hin ka fansi tee kañ ga haroo bisandi nda haroo si fatta nga boj se.

Boro kañ ga fiti cin, ga hima ka hayey wey bay :

- N'ga hima ka hew beerey baa dam nda n'ga hugoo cin.

- Fitoo ma cina dandi nda dangay ka gorgey hallasi waynaa, hewey nda ncirpoo ra.
- Fitoo si hima ka hanse ka moóra tuuri, a masi hanse ka man a, kaj ga hin k'i ganji hew, a ma nongoo yaynandi.
- Fitoo henanandiyano nda nga safari damyanoo ga hima ka don.
- Giriyaazi ga hima ka huru cerawey ga, hala hewoo ma duu ka dira a ra.

3. Fitoo jinawey :

Goyoo doonandiyano nda gorgey saajawyanoo se, hayey wey ga hima ka bara fitoo ra, sanda : hanjinay, ηaajinay, kaydoo nda guuri-dam-doo.

- Hanjinawey ga hima ka ti hayayaŋ kaj ngi duuyanoo ga don waati kul, waani-waani gorga-izey se; i ga hima ka pima waati kul. Haroo ga hima ka henan, a ma barmay alwaati ka kaa alwaati, zama haroo kaj gorgo g'a haŋ ga bisa nga ηaahayaa cee hinza.

- Guuri-dam-doo nafaa ga beeri zama nda i na guuri dam laboo ra, a ga hin ka kayri wala a ma ziibi.
- Gorgo ga baa nga ma kani haya boŋ kaj ga jer.

Fiti cinyan fondaar iri ga himakasinoo woo cebe war se :

- Kuuyan nda hayyan nda koybeenayan :

meetar 4 x meetar 3 x meetar 2,5

- Funeetarey : (giriyaazi ma huru i ra)

. Jine waney : Meetar jere (m. 0,5) x 0,5

. Banda waney : Meetar foo (m 1) x 0,5

. Ganbey : Meetar foo r̄da jere (m 1,5) x m.0,8

. Kaloo : Meetar iddu (m 6) x m5

II. Gorgey hunaa

Macin ti hayey kaj i ga hima ka duu ey ?

Gorgo hunaa nda hayyanoo fondaar ra, a ga hima ka duu :

- ηaaheyey kaj ga saha noo, sanda taasu : Kotokoli, hommo
- ηaaheyey kaj ga gaaham cin, sanda hariham ziibi kogo, kuri hamni, ganjiham hamni, ciraw hunawey kaj ga tee nda maatiga, haabulanbu-ize, sooža

- Ciiri-ciirey sanda biri, jingam, ciiri duwante.
 - Witaaminey kañ ga hanse, ka hayyanoo tonton, ga duwandi subu karay ra.
 - Hari , woo ti haya kañ si hima Ka jañ abada.
- Nda boro ga baa ni ciraw biiriyano ma boori kala m'i nco
 ñaayan booboo kañ ga timma a ga dumi-dumi.
 Zama ñaahayey no ma biri sahandi i ga basi cin, i ga guuri boryandi
- Nda boro ga baa gorgey kañ nga i biiri ngi hamoo se ma ca na ka beeri, wey kañ ga guuri dam guurey ma warga i ma booboo kul kala m'i huna boryo.

Gorgo biiri dumey wey no boro ga doona ka dii ey :

- Gorgo kañ ga tana :

Man'ti nga biirikaa ma hayey kañ a g'i ñaa kul noo a se. Nda ñaayan goo no, gorgaa hunday ga wey kañ a ga bag'ey suuba halal i ma sawa.

Ñaahayey kañ ga gaaham cin ga hin ka jecce, gorgaa ga hima ka duu ñaayan kañ ra, i goo sanda noon, doo)

Boro ga hin ka i noo ñaayan tana kañ ra hayey kañ ga gaaham cin ga duwandi sanda sooža hamni, hariham hamni.....

Koron waate, cirawey ga caha ka witaamin jañaa maate. Boro ga hin ka a tangam nda biri doobu, subu firzi koga.

Gorgo daabante :

Ngi biirikaa hunday no ma hima ka kay ngi hunaa ra.

fondayañ goo no kañ nda boro ga gorga-izey, za waati kañ i fonba hala jirbiyye 18 (handu taaci nda jere), guuridamkey nda wey kañ ga biirandi ngi hamoo se hunaa tee.

Hayey kañ ga hanse ka gorgo dumey wey hunaa fay ti gaacinkey nda kalsiyomoo hinnaa kañ ga huru i ra. Kalsiyom ga hima ka booboo guuridamkey ñaahayey ra ka guuroo kokosoo sahandi. Gorgo kaccey hunday gaacinkey no ma hima ka booboo ngi ñaahayey ra. Gorgo kaccey ga hima ka duu ñaayan tontoni alwaatey kañ ga hima ga.

III Wircey

1. Wirci laaley

Wircey kul ilaalaan kaj ga hanse ka gorgo wii ti woo kaj se i ga ee "Nukastel" wircoo wala gorgey maššaa. Woo banda ga gorgey bidoo mo goo no.

a/ Nukastel wircoo

- Tammaasawey : Hungusiyen, linji dorì, gundazur firzi, guuri damyanoo ga nakasi wala a ma kay.

- Safaryanoo : Safari si a se

- Korayyanoo : Ma gorgey cansa nda "Pestos" nda "Ita Nu".

b. Gorgey bidoo (cirawey bidoo)

- Tammaasawey : Doridoo zunboo nda toonaa cire ; kufaatu karay miyoo ra.

- Safaryanoo : Safari si a se.

- Korayyanoo : Ma gorgey cansa nda "Diftosek".

2. Wircey kaj paaraaziitey ga kat'ey

Paaraaziiti wircey kul ilaalaan ti "koksiyoz". Gorgo zaney ga, a ga hanse ka futu.

Tammaasawey : Kuri gundazur, buunayyan, buuni.

- Safaryanoo : Boro ga hin k'i safar nda "Silfaamid".

- Korayyanoo :

- ka fitoo haabu hala a ma henan jina ma gorgey dam a ra.

- ka ḥaajinawey nda hanjinawey henanandi.

Paaraaziitey : Paaraaziitey ga booboo sanda kasuma, gani kaj ja ḥorgey kuroo ka huna ; wey ga ngi hayyanoo nakasi.

Booboo ma tejey henanandi cee booboo jiwoo ra, ma safarey kaj ga hii - dam i ra (sepu)

3. Hunay gazante wircey

* ḥey kaj ga saha no janja : Ngi janja ga gorgey beeraa yaynendi, guurey ga buuna , hayyanoo ga nakasi.

* Hayey kaj ga gaaham cin janja : Wey mo janja ga kate gorgey beeraa ma way , guuridamkey guurey ga buuney, i si booboo.

* Ciiri-ciirey janja : Kalsiyom janay ga guurey kayriyanoo dīmāndi

* **Witaamin janay** : Witaamin janay ga gorgey beeraa yawnandi, a ga ngi hayyanoo nakasi, a ga hin k'i wii hunday. Wircey wey kul ga hin ka korayyandi nda gorgey hunaa ga boori.

4. Albası tanawey

- **Cerejaayan** : Haya si a tee kala gorgey boobayanoo cere kone, gaaya booboo wala kusaw boobayan.
- **Hungusiyen** : Nga alhaaley ga booboo, gorgaa moyey ga tay, a ga tiššo, a ga hahaaba, a ga yololo.
Albasey wey dalil beeroo ti hew janay.

Henanandi misey :

Henanandiyen fondaar ra, hayey wey ga hima ka tee :

- Gorgey ma daaba, i masi taja.
- Boro masi yadda gorgo yaw ma huru i ra.
- Boro ma ḡaajinawey nda hanjinawey henanandi.
- Boro ma fitoo nimay nda hari booboo m'a naq a ma kogu.
- Ma safari dam a ra henanandiyenoo banda ga.
- Ma haya laalee gaaray sanda ncaq nda hamni.
- Ma caha ka gorgo bukey kaataray.
- Ma suboo kaq goo kani dogoo ra, barmay waati kul.
- Masi caha ka gorgo taagayaq dam i ra.

Wirci korayyanoo fondawey :

Gorgo biirikey ga kacca kaq ga ngi gorgey safar.

Koyra kul ra, wirci koray fondaar ga hima ka tee, gorgo biirikey nda witinnerey waafakay ga. A ga hima ka tee nda takaa woo :

- Nukastel wircoo tangamyanoo, kaq ti cansaa woo hinna no ma kaa gorgey buuyanoo ra.
- Gorgey bidoo tangamyanoo mo cansa no.
- Paaraaziitey tangamyanoo kaq ti Boro ma Safari dam gorgey ga.

Fondawey wey si goy ka boori kala hayey wey ma tee :

- . Ka gorgo-izey nda janey dam cere kone nongu foo ra.
- . Ka dabari tee kaq ga ganji fiti hinka gorgey ma huru cere ra.
- . Ka gorgo bukey kaataray m'i ton , m' i fiji

Alman marya maraayan

Feeji nda hancin maraayan nafaa

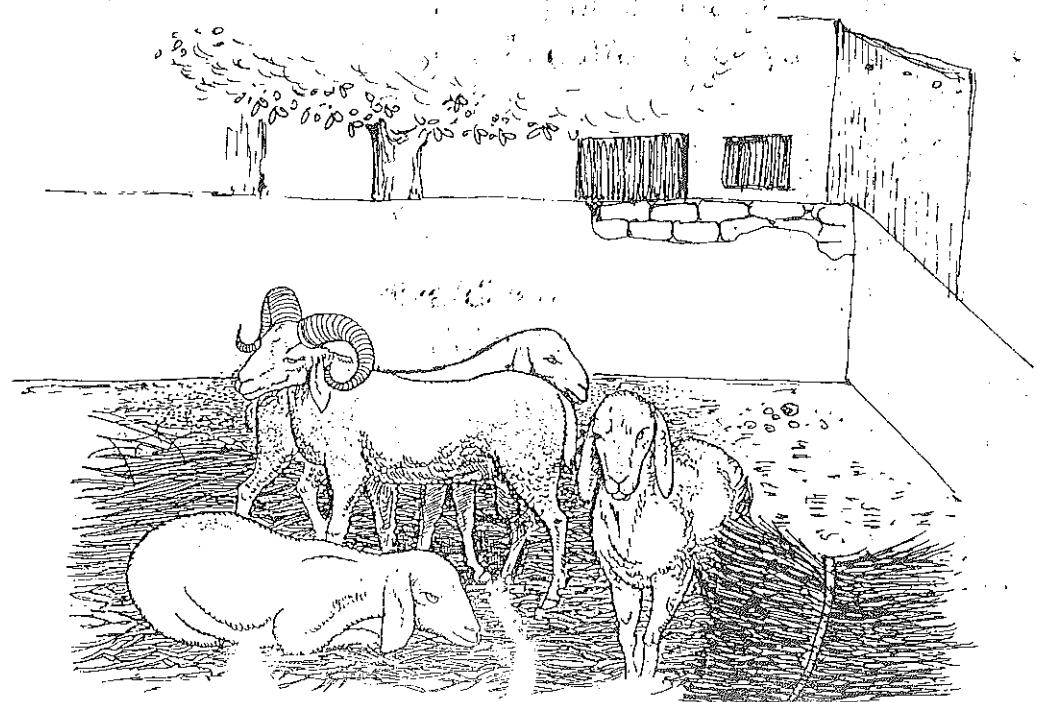
Borey gay i si lakkal dam feeji nda hancin boryandiyano nda ngi safaryanoo se.

Koogaa kaj tee Šosantere (73) jiire na borey c̄ebe kaj i ga hin suubu jañay.

Ngi caha ka hurayanoo ga borey faaba ngi hunaa fondaara.

alman marya nafaa ga boobo:

- Cibsi, cabu, sarga nda kubayyaney fondaara.
- Borotaray fondaara, alman marya ga ti hijalman, a ga nondi yaw wala boro kaj n'ga baa m'a beerandi se.
- Alman marya ga bajandi nga hamoo nda nga tar ka neerayanoo se. A ga caha ka boro murqaddoo hanse.

Feeji nda hancin hunaa

I. Hunaa haya gaabantey :

Doonay rá hunaa ga hima ka ti haya kaj g'a hunaa, a g'a sahandi, a g'a ka hay.

Macin ti haya gaabantey kaj goo hunaa ra ?

Hayey kaj g'a duwandi jaayan ra ga booboo, amma boro ga hin k'i dam kuray iddawaa woo ra.

a/ Hari

Haroo kaj ga duwandi jaayan ra goo nga alhaaloo bande : a ga booboo subu firzey ra waani-waani wey kaj mana hay (88 ka koy 90%). Subu kogaa nda jaarey, hari si booboo i ra (5 - 15 %).

Hari ga hanse ka booboo ham ra : a mma koy de a ga nakasi zama hinna almaanoo ga zen.

Hanciney nda feejey hari hanjanoo goo jaahayaa kaj i g'a jaabande.

b/ ciiri-ciirey :

Hayey kaj goo ciiri-ciirey ra ti :

Kalsiyom, fosfor, ciiri, dawciri-wey no ma booboo.

Guuruyyu, alhan wey ngi ašomolyaj* de bara a ra, amma ngi goyoo ga booboo hunay fondaar. Ngi janja ga hin ka kate albasi beerijaj.

c/ Sukarey

I ga booboo dundey nda jaarey ra. Sukarey hunayyan no kaj ga saha dam gaaham ra, i ga maani teeyan mo faaba.

d/ Gaacinkkey wala azoodu :

Ngi ti hayey kaj ga gaaham cin, i ga duwandi ham nda waa kul ra, i si hanse ka saha noo.

ašomol : kayna

Hayey kaj ra i ga booboo ti zanbu (haabulanbu wala maatiga wane), ganjiham hamni, kuri hamni.

Gaacinkkey ga duwandi subu dumey wey mo ra sanda maatiga fita, duuri fita ...

Ngi janja ga hin ka kate albasey wey : hayyan nakasiyan, (beeray nda waa nakasiyan), buunay futu kaj ga hin ka adabba wii hunday.

e/ Fisey :

Ngi ti jiyey nda maaney; I ga hanse ka saha dam gaaham ra.

Hayey kañ ra i ga duwandi ti : maatiga, sooža, hanbulanbu, zanbu kañ jiyoo mana hanse ka ben a ra. Kotokoli mo fisey ga duwandi a ra, i ga duwandi kotokoli doobu nda moo doobu mo ra.

Ba kañ fisey ga saha tonton, i si hanse ka hora adabbaa hunaa ra zama i ga hin ka ḥaahayaq bereyanoo šendandi zama i ga tar ka fuune (fuuje).

Amma boro ga hima ka waa baa dam kañ ga hanse ka adabba-ize beeriyanoo cahandi nga jirbiyye jinawey ra.

f/ **witaaminey :**

I ga hanse ka gaaham nafa, amma, i si hima ka boobo. Dumi hinka no :

. Wey kañ ga menna hari ra

. Wey kañ ga menna jii ra

- Witaaminey kañ ga menne hari ra igaabantey A, D nda E witaamin A man'ti waa de rä a ga duwandi , subey waani-waani ifirzey hayey kañ bere ka ti witaamin. A ga duwandi i ra, adabbaa g'i bere k'i tee witaamin kañ ga marga tasaa ra hala handu hinka ka koy ihinza (feeji, hancin). Witaamin A ga beeriyan faaba, a ga dorey koray. A goo nda nafaw beeri alman-izey se kañ ga duu a baali nda waa ra.

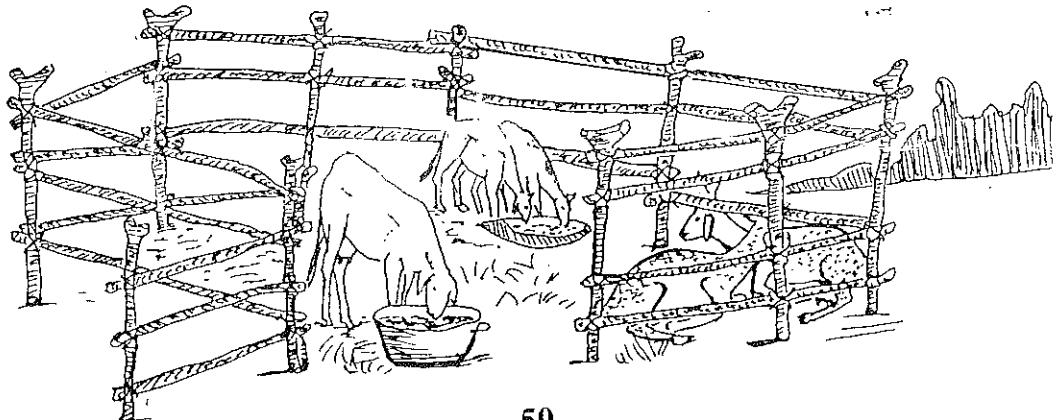
Hayey kañ ra witaamin D ga huru goo adabbaa kuuroo ra, waynaa g'i bere k'i tee vitamin D kañ ga marga tasaa ra.

Witaamin D goy beeroo ti ka gaabu kalsiyomoo ga birey ra .

Nga jañaa ga adabbaa ganji a ma beeri.

Witaamin E si boobo kala subu firzey ra, a si boobo subu kogey, tosawey nda doobey ra. A ga fisey bereyanoo faaba.

- Witaaminey kañ ga menna lari ra ti witaamin B dumi-dumey nda C. Doonay ra, hunayyey kar goo borkotoo ra, ga hinnaa kañ ga wasa gaaham se hansa bor .

Alman maryaa hunay

Naahayey kañ feeji nda hancin g'i ñaa ga boobo i ga dumi-dumi, amma ngi nafawey si sawa.

Subu ti alman maryaa hunay jinnaa. Nga ka don nda i kul. Amma nga hayey kañ ga saha noo nda nga azoodoo ga hin ka goro i si wasa, woo din ra, adabba maraakaa ga hin ka ñaayan tana huri k'a tonton hunaa ga, a ma duu ka timme sandaa azayra tana (dundu, linji, ñaari) wala toosa, maatiga wala duuri fita, kuri hamni, hariham hamni.

Ñaayan beerey kañ alman maryaa ga hima ka duu ey

- Subey

Subey ga hansa ka dumi-dumi sanda kurdoo subu, wala subu k'i n'a dam alman hunay se, maatiga subu, nda kaaray. Adabaa ga hin k'i ñaa dogey ra wala i m'i dunbu k'i noo i se wala i m'i jisi hala waati tana.

- Subey kañ ga duwandi fari goy ra :

Dumi hinka no :

- . Hegay banda ga waney, ngi ti toosa, kaari
- . Hayey kañ ga duwandi ñaahayey bereyanoo banda ga Sanda doobu (moo, hayni, hommo, kotokoli . . .)

- Linjeyey nda dundey :

Ngi ti : bananku, kuudaku nda ngi ciney.

Hayey kañ adabba g'i ñaa i ra ti dundey, kokosey nda ngi fitawey.

- Hayey kañ ra jii goo nda ngi zanbey

Ngi ti : maatiga, sooža, haabulanbu, jii-ciray-ñaa nda kokopaa. Jiyoo banda ga zanbey kañ ga cindi, i ga hansa ka adabba nafa.

Taka hinza nda alman maryaa g'i ñaa :

- . Ñaarey wala izey hunday :
- . Zanbey
- . Fitawey

- Hayey kañ ga hun sukar ra

I ga hin ka ti kaana wala sukar hanseyan banda ga waney

. Kaaroo waney

Fitawey kaj ga cindi kaaroo dunbuyanoo banda ga, ga hin ka ti alman marya se hunay henna.

(Ton 9 ka koy 10 ga duwandi ektar ra).

. Sukar hanseyan banda ga waney

Sukar hanseyan fonda ra, katu taka foo ga fatta kaj se, i ga nee melas kaj ga hansa ka boori adabbaa se. Sukar 50 ka koy 65% bara a ra, azoodu nda hari ga kacca a ra. Maanaa ti hunay no kaj ga saha noo, adabbaa ga hansa ka bag'a.

Alman maryey wircey

A. Yammarey :

Alman maryey wircey bayyanoo goo nda nafaw beeri. Zama taanawey buuyanoo ga hin ka too 25 ka koy 50%. Ibeerey wanoo ga too, 14 ka koy 20% jiiri ra.

Man'ti wircey de ma alman maryaa wii, hunaa gazayanoo mo g'a wii. Alman kaj hunaa ga laala buuyanoo caha nda woo kaj hunaa ga boori, wirci kaccaw g'a wii.

- Taka foo nda boro ga feeji kaj ga saabu bay ?

Feeji kaj ga saabu ga kasu, a ga haja tee hayey kaj ga tee jeroo ga se , a ga jiti za a dii haya kaj a mana faham a se. A ga baa jaayan. Nga hunsaroo ga hanga cere waati kaj a ga kani ganda. Kuroo dirayanoo ga hanga cere. Gaaham konnoo ga koy sawa nda degire 39. Hinbiroo ga kani cere bande.

- Taka foo nda boro ga feeji wircikoyni bay ?

Feeji wircikoyni wala woo kaj ga baa ka wirci goo nda tammaasayan kaj boro ga hima k'i laasaabu.

. **Tammaasa yammantey ti :** Gaa buunay, almaanoo ga cindi cerey banda ga, a ga baa kayyan, bonjoo ga sinja, a si ja, cee fooyan nga hunsaroo nda kuroo dirayanoo ga caha, gaahamoo konnoo ga tonton. Hinbiroo ga kay.

. **Tammaasa cere-cerantey ti :**

- Moyey ga ciray, i ga dandi cee fooyan. Cee fooyan moojindoo ga kaaray far : woo ti kuri janay tammaasaa.

- Waati fooyan, moojindoo ga kara (woola) alhaali : woo tasa dori wala kuri gunguli ciray janay tammaasa no.

- **Niinedandi :** Ti niisi kaj ga hunadabbaa niinoo ra, cee fooyan a ga ti sanda hinni kaj ra kuri goo. Niinedandi boobo, kunbu dori tammaasa no . Cee foyan almaanoo ga kokoto.

- **Funsu :** hari no kaj ga marga adabbaa kuuroo cire. Cee fooyan a ga tee toona cire, i ga nee a se toona. Paaraaziiti tammaasa no, kaj ga boobo ka garandi almaanoo tasaa ra.

- **Sooruma,** nga bayyanoo ga don, almaanoo sunfaa nda bandaa ga ziibi.

- **Tooyan** ti waati kaj hew huro adabbaa borkotoo ra ; almaanoo caraw laalaa kaj ga hima ka lotogu ga funsu., nda n'n'a naagu n'ga maate kaj hew bara a ra.

- Wirci tana ti woo kañ ga addabaa kuuroo mon, a ga nusu buunayan nda doridooyan kaataray a ga.
Waati fooyan cewey, ganaa, arutarawey wala ngi kuurey g'a dor, i ga gaahamoo konnandi, i g'a maray nda boro n'i naagu.

B. Wirci beerey

Wirci booboyañ ga alman maryaa farandi sanda :

1. Kuri yaynaa : wirci no kañ ga hansa ka feejey dii.
a/ Tammaasawey : Ngi ti : gaaham konni niinedandi, kokoto hunsar cahante.

Nda a huru kuru ra, a ga hin kā almaaney jere faa kul dii, a ga hin ka hayayan wii i ra, kañ ga too 10 %.

b/ Daliiley : Hunayyey kañ ga kat'a ga booboo. Alwaatoo mo (hargu, ncirji) ga hansa k'a faaba.

c/ Safaryanoo : Ma almaanoo pikka nda silfamid nda antibiyotik ma a noo silfamid.

d/ Korayyanoo: Nga ti kansa, safari tanawey nda henanyan.

2. Kuri konnaa :

Wirci berante no kañ hunayyoo ga hansa ka saha. Labu kañ ra adabba bukaw na hunayyey tan g'a bere, adabba mo g'a bere cere ga.

Taamaasawey : Gaaham konni futu, miyoo nda moyey g'a dor, cee fooyan kuri ga bara toosoo ra.

Wircloo ga caha. Adabba ga buu zaari foo wala ihinka ga. Wey kañ ga hallasi ga kacca.

Wircloo bayyanoo ga don adabba bukaw ga : hamoo kul ga bibi alhaali, waaniwaani daamsloo, kañ ga marga a ga bibi. Nda boro n'a kottu hari bibi koman e foo ma fatta a ra.

Kuri konnaa ga bere boro ga,woo se nga gunayanoo ga baa sooluyan, a ma tee nda jinayyan sanda kabe foolayan kañ se i ga nee gañ nda njí ciney ; boro ma ganey henanandi nda n'goy ka ben, ma nongoc kañ ra goyoo tee mo henanandi. Adabbaa kul ma tonandi, a ma fija, ba kuuroo.

Safaryanoo : A si bara.

Korayyanoo : Almaanoo kul ma kansa za kaydiyaa mana too nda n'ga hin a.

3. Tasadori :

Daliiley nda tammaasawey : Wircoo woo alman maryey no a g'i dii. Nga tammaasawey ti : Sooruma, kuri ja Jay, cee fooyan a ga moyey ka kara, a ga funsu mo dam a ga (toona). Almaanoo ga buunay, a ga hin ka buu handuyan banda ga. Wircoo ga gunahdi almaaney kañ buu wala wey kañ boro n'i wii tasawey ga wala henjeerey ra, zama ngi ra paaraaziitey ga boobo ka diyandi.

Paaraaziitoo ga hima nda fita kunkunante, nga kuuyanoo ga too santimeetar 3 ka koy 5. A ga guuriyan dam kañ ga fatta henjeeroo bande, i g'a tanba ka diyandi mikoroskopu ra.

Safaryanoo : Hayey wey no ma paaraaziitey tangam :

- Rafoksamid (Ranid)
- Nitoroksinil (Doweniks)
- Biriyonol- Silfoksid (Disto 5 Kogila, Biyodistol).

4. Jirbi wirci :

Hamni ngunba foo m'a noo kañ se i ga "tsetse", a si Gaawo nda tunbutu laamaa ra, saaji komey dogey ra a goo, amma feejey nda hanciney wanoo si hansa ka bayrandi.

Nga tammaasa beerey ti : kurijanjay, kuri kañ ga hun miyoo, moyey nda niinoo ra, buunayyan. Adabba kañ g'a goo si tar ka beeri, nga hayyanoo ga nakasi.

Alaada ra, hayey wey g'a safar borya : tiripanosidey kañ ti berenil, weriben, tirimijom.

5. Linji wircoo :

A si boobo kala koron waate kañ hunay ga kacca. Nga daliiloo si hansa ka bayrandi. Amma borey ga na ti kañ tuuri fita ɳaayan futu ma kat'a.

Tammaasawey : Linjey nda a g'adabbaa dii kayna-kayna. Cee jinaa boro ga dii kañ nga diraa si boori, a ma too nongu ga kañ a si kay doo foo. A ma kani gundoo wala ceraa ga hala a ma too nongu ra kañ a si hin ka tun nga boñ se.

A si goyaw, nga hunsaroo ga yay.

Almaanoo ga boobo ka buu jirbi foo ka koy igguu ga.

Safaryanoo : Safari henna si a se. Affoo-fawey kaj ga duu baani takaa woo nda i g'i safar: " I mma gundoo nimay nda safaroo kaj se i ga nee Silfatde majeziyom" kaj i g'a dam hari ra, i g'a noo adabbaa se cee hinka zaari ra. I ga metiyonin, vitamin B12 nda silfaamid pikka tee a se.

Korayyanoo : Nga ti boro ma sūbu jisi'kaj n'g'a noo adabbaa se amukusu waate.

6. Hunay gazante wircey

- **Hunay gazante wircey** : Koron'waate no a ga boobo hunay si duwandi. Witaamin nda hayey kaj ga saha noo jaŋay ma kat'ey.

Naayan tontoni ga hima ka nondi adabbaa se korsol waate.

Assom naayan :

Nooni, doo, nda ngi ciney naayanoo (suboo bande ga kate hayey wey : zamayañ, sooruma futu nda buuni kaj ga jer adabba dumey kul ga.)

Jiiri korawey wey ra paaraaziitey boobayanbo na misey wey futandi sahel nongey kaj ra hari si huru ra.

Subey jisiyanoo

Taka hinka nda boro ga hin ka subu jisi : m'a koogandi wala m'a jisi nda tayroo. Dabari hinkaa woo ku si tee haya se kala suboo albarkaa ma cindi a ra.

- Koogandiyān :

Nga ka don nda dabarey kul. Subey kañ dunbandi (wey kañ i n'i dunbu nda cendi-wala maršin) no boro g'i yendi dawoo ra ; boro g'a bere cee booboyaj hala a ma duu ka koogu boryo. Iboryaa ti boro ma subu hinna dunbu kañ si cere hasara.

- Subu taya jisiyan :

Subu taya jisiyan ti boro ma suboo kañ dunbandi jisi nda tayroo, nga firziyanoo masi hun a ga.

Subu firzi kañ boro n'a fur cere boj nongu ra kañ hew si duu a, woo din ga sukarey kañ goo a ra ka mooru waati din a ga hin ka jisi ka gay.

Jisiyanoo : Guusuyaj ra boro g'a dam kañ ga dumi-dumi. Boro ma nongu wiri kañ si burgu.

- . A mo moora ziibi dogey
- . Iboryaa ti boro ma guusoo cin ma gundoo yanta hewoo masi duu suboo, a masi koy funbu.
- . Guusoo koroo ma jinnita wala ma tondiyaj dam a ra hala suboo haroo ma duu ka hun a ra.
- . Boro ga hin ka fitayanj daaru guusoo ra suboo cire.

Nda n'ga baa ni subu taya jisiyanoo ma boori, kala m'a ti :

- subu kañ hari si booboo a ra, ncirji man'a kar.
- suboo ma dunba nga feriyanoo waate, waati kañ a na toona dam, zama waati din no a ga albarka.
- suboo ma dunba-dunba hala a ma buunay.
- ma suboo sisiji guusoo ra hewoo masi cindi suboo nda cere game.

Jisidoo kaccaw boro ga hin k'a sisiji nda ni cewey.

Mi mma suboo dam kayna-kayna (santimeetar 20-30).

- Ma caha ka guusoo daabu, iboryaa ti a ma tee zaari follakaa ra.

A ga hin ka ti jirbi 2 wala 3, amma kala ma hin. M'a daabu boryo alaasar hewoo masi duu a (toppoli, saaku, censi kañ boj n'ga tondi tijayanj fur hala i m'a naagu cere ga), ncirji masi duu a.

Teeyanoo : Boro mma suboo dunbu za subbaahi, m'a dunbu-dunbu a ma buunay. Woo ga nga jisiyanoo doonandi, a g'a ka kan adabbaa se.

Suboo kañ dunba-dunbandi ga huru guusoo ra kayna-kayna n'ga ciiri hari say-say a ga, woo din ga nga jisiyanoo boryandi, a g'a ka kan adabbaa se.

Zuu foo kul ma hanga guusoo kul bande waaniwaani kanjey, hewoo masi duu ka huru a ra. Takaa woo da hala guusoo ma too.

Nda guusoo too, i ma dam a ra hal'a ma guusoo jesoo hoo nda santimeetar 20 ka koy 30. Woo banda ga boro ma suboo daabu nda toppoli, tarma, taari, fita wala subu kañ i ma hansa k'a naagu, laboo kañ i ga fur guusoo boñ masi too, subu taya jisantaa do. Laboo ma too santimeetar 50 alhaali.

Laboo woo no ma ncirpoo haroo ganji a ma huru a ra, a ga suboo naagu cere ga.

Subu jisantaa woo dumoo ga hin ka jirbiyye 3 ka koy handu iddu tee.

Amma boro ga hima ka cindj k'a lakkañ, alwaati ka kaa alwaati nga tonton laboo ga.

Waati kañ n'foo subu jisantaa ga, n'ga hin k'a kaa kayna-kayna. Waati kañ n'kaa ka ben kuñ ma caha ka guusoo daabu.

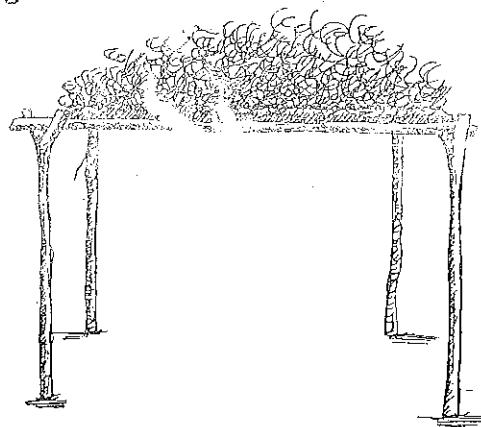
Subu jisantaa noonaa ga hima ka ti ifirzi wala haya kañ ga man a, hewoo ga kan.

Nda suboo bibi wala a cijay kul jisiyanoo mana boori, masi a noo adabbaa se.

NB : (Ntum Boryo). Sanda takaa kañ nda a harandi beene,

jisiyanoo booridanoo goo hayey wey bande:

- alwaatoo kañ ga suboo dunba (a too, feriyan, a mana toor'a wala a bisa a ga).
- cahayanoo kañ nda goyoo te
- Takaa kañ nda a sisija.
- Laboo kañ ra guusoo tee alha too.

Adabba naasandiyen

1. **Daliiloo** : Ka adabba naasandi k'a neera.
2. **Hinnaa** : A goo adabbaa naasandiyano alhaaloo bande. Amma boro ga hin ka sintin nda boj guu. Boro ga hin ka tonton i ga nda n'dii kañ nafaw goo a ra.
3. **Adabba kabilaa** : Woo kañ boro ga booboo ka dii a ti molgo, zama a ga booboo yoobey ra, a ga haya kañ a duu a kul jaa.

Adabba no kañ naasandiyano ga faala, a ga yadda maraayan ga.

Jiiri hinkantoo wala ihinzantoo banda ga boro ga hin ka baalibaali biiri, amma a ma tee nda lakkal.

4. **Waatoo hinnaa** : Adabba ga naasu jirbi 65 ka koy jirbi 90.
- . **Damkaliyan** : Adaddawey ga cindi dogey ra, i ga duu haya kañ ga hima kul hala i ma naasu.
- . **Damkali nda kuryan** : Adabbaa ga koy kur zaari kul, nda i kaa i ga i noo hunay tontoni.

6. Hunaa :

a/ **Subey** : kurdoo wane, toosa, fita, maatiga nda duuri fita, burgu

b/Iziney waney :

- Adabba hunaa kañ lkooma g'a tee (maatiga, haabulanbu zanbu) . Boro ga hima ka alman foo kul noo kilo 0,5 ka koy kilo foo zaari ra.

- Hunay kañ ra taasu, doobu, ciiri nda witaamin goo. Boro ga hin ka witinnerey haa nda n'ga baa ma hayey kañ ga duwandi war koyraa ra dam cere ra k'i tee adabba hunay. Wey kañ boro ga doona ka dii ey Maali ra ti :

- **Ijinaa** : Subu kañ ra melas huru + haabulanbu zanbu + annasaara looga.

- Ihinkantoo: Subu + haabu-ize + doobu sosob + melas + annasaara looga.

Fondo jinaa ma hansa ka boori.

Hunay kañ ra hayey wey goo ga adabba tonton nda kilo woy cindi guu (15) jirbi woy iddu cindi guu (65) ra:

- Subu garam 600

- Haabulanbu zanbu garam 300

Maanaa ti feeji hunaa ti woo :

- Subu nda melas: g 600 x zaari 65 = K. 39
- Haabulanbu zanbu : g 300 x zaari 65 = K. 19,5
- Looga : g 3 x 65 = K. 0,20

NB: Kilo foo subu = g 300 melas ma ḥuru a ra.

7. Saajawayanoo :

Boro ga hima k'i noo safari kañ ga paaraaziitey wii sañda "Panakir Owin" za n'duu ey, m'i cansa wirci beerey se. Witinner ga hima k'i guna ngi naasandiyanoo alwaatoo kul ra.

Burgu tilamyan

Burgu nafaa :

Burgu subu nō kaj adabba subuñaakey kul g'a ḥaa(haw, feeji, hancin, farka, yoo...). Suboo woo maaganda se gana-kazunbükey (kurkey) gā hun Sahel ra, ka doo isaa ga alwaati fooyaŋ.

Burgu ti adabbaa hunay gaabantaa koron waate isaa ceesoo ra.

Nga nafaa ga booboo adabba se. Ciirijnajey ga booboo a ra sanda kalsiyom, guuruyyu, majeziyom, dawciri, manganeezi, zenk nda soodiyom.

Borey mo ga burgu ka huna: mansi, katu, hori. Harihamoo nda banjaa mo ga burgu ḥaa. Burgudogey hariham ga hansa ka duwandi i ra.

Bürgu ga anji tangam , a ga jebey ganji i ma burgu, a ga faarey lelebawey koray bondaa ra.

Maanaa ti burgu nafaa ga booboo borey ,adabbawey hunaa nda windilaa korayyanoo ra.

Burgu tilamyan misey

Fondo hinka no :

-tilamyan, nga no ma boori

- sayyan, nga hasarakey ga booboo sanda ciraw, dusu nda hew.

Haya fooyaŋ goo no kaj boro ga hima k'i bay nda nga burgu tilam :

1. Burgu tilam dogoo suubayanoo

. Faaroo alhaaloo: A ga hima ka man hari duumante doo (isa, isabangu) hala a ma duu hari ka boori

. Faaroo : A ga hima ka kani,a ma guusu

. Laboo : A ga hima ka ti labudiini kaj ga hari dii.

A ga hin ka tee daw-banda-nkariya doo mo ra.

. Haŋandoo : A ga hima ka tee kayna-kayna hała burgoo ma tun ka boori. Faaroo ga hima henan, subu laala masi bara a ra.

2. Hayey kaj ga kate a ma boori :

. Faari ma kay burgoo se.

. Laboo ma zemna alfaritaray nda adabbamaraayan gama ra.

Burgu tilamyan misey

Teewaa ga hin ka duwandi burgu doo zeena ra.

- Nongoo ga hima ka tay ka boori, a ti ncirpi tayyan wala harihuray wana.
- Alaada ra, kanbe-ize nda dumayanoo ga tee.
- Nda haroo too meetar foo, ganji nda tilamyanoo ga tee.
- Meetar jere ka koy meetar foo ga hima ka bara burgu tilamantaa game, amma woo din sii kala harihuraa gayyanoo bande.

Sayyanoo misey

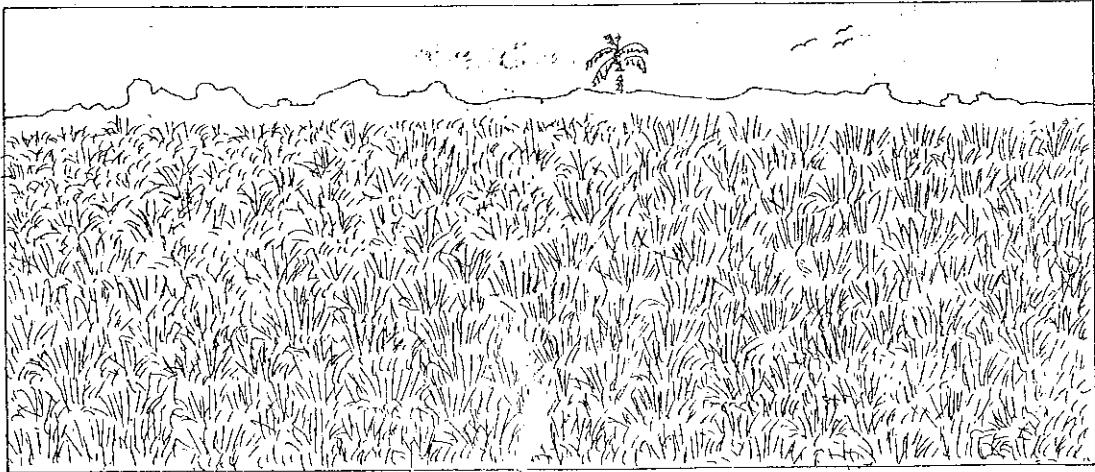
Burgo mma sayyandi fangalyaq ra sanda moowaq takaa.

Meetar kaare woy (10 m²) tee no ma ektar foo tilam, maanaa ti hori kilo hinza (3) no ma ektar tilam.

Teewaa ga cindi fangaley ra handuyaq hala a ga tilamandi.

Burgo ga sintin ka fafaaru (ka fentu kar) jirbi woy cindi guu (15) tilamyanoo banda ga. Waati din no burgo ga sinti ka kunturu tee, ka kanba.

Handu hinka tilamyanoo banda ga burgo ga feri. Fariyanoo gayyanoo ga too jirbi woy cindi guu alhaqali.

Windilaa

Windila almaanaa

1. Macin ti windila ?

Ir windilaa ti iri nda haya kul kaj g'ir wanga, nda barahaya no wala teehaya no.

Hayey wey kul goo ir windilaa ra : hugu , faari, tuuri, subu, boro, dawoo waatey alhaaloo.

Ir windilaa ga jer :

- iri nd'ir tanawey gorokasinaa misey ga,
- ir bayray fondawey ga,
- ir duura fondawey ga.

Adisi, nd'ir nee windila, ir goo hayey wey kul ga : barahaya, teehaya, baahunay , lakkal goy ..

2. Adama-ize nda windila

Zaman jinawey adama-ize ga duu windilaa ra haya kul kaj a ga boon'a. Waatoo din, windilaa hayey si cere nakasi nda taka kul kaj boro ga tanba k'a maate.

Nga lakkaloo nda nga dabari waanaa ka kate adama-ize hin ka nga hunaroo baaceray . A hin ka goyjinayyan tee kaj nd'a ga hoo, a ga fari. A wan adabba biiriyano.

Windilaa jaasaroo

Moo kañ ga boo kul adama-izey nda ngi muraadey ga tonton.
Woo k'albasey wey mo boobandi sanda :

- borey booboyanoo
- heray nda hunay misoo
- sawa janay duuraa fondaar a
- talkataray nda hayey kañ ga jer a ga sanda :
gaa-ham-baani , cawyan, goy
- windilaa nafaw hayey nakasiyanoo hala ngi benyanoo
- gandaä ziibandiyano.

Maanaa ti adama-ize nda nga teegoyey goo hayey ra kañ na windilaa nakasi.

1. Windilaa jaasayanoo sibiley

1.1. Hasarawey kañ mana hun adama-izey here

Dawoo alwaatey goo hayey ra kañ ga windilaa nakasi. Amma hayey kañ ga tanba k'a barmay ti : ncirpi šenda , gari, hew, konni nda yayni alhaaley.

- . Hew ga laboo ganandi, a ga hondey cin : woo ti hew anji.
- . Ncirpi šenda ga labu albarkante mon : woo ti hari anji.

Konni nda yayni futu g'azayra funbandiyan doonandi, a ga nga beeraa nakasi.

1.2. Hasarawey kañ ga hun adama-izey here

Adama-ize ti windilaa hasarakaw jinaa. Borey booboyanoo nda goyey kañ i g'i tee ka huna kul ga tanba ka windilaa barmay laala. Windilaa barahayey nda baahuney kul si hallasi a ra.

a) Albasey kañ ga tee kara * se

Iziney kañ booboo addunjnaa ra ga tonton laboo konnoo ga moo kañ ga boo kul.

Kara ti windilahew: Windilaa hewoo kañ ir g'a hunsar .

Dawoo konnoo kañ si fay a ga tonton mma koy de a ga ozonoo ñaa. Ozonoo ti dullu taka foo, kañ gbo karaa ra. Nga no ma huna hayey hallasi waynaa albasey ra.

b) Laboo boñ nda laboo cire harey hasaraa

Hayey wey kañ g'asom dañ i ra :

- angerewey nda adeesa wii hayey kañ ga huru faarey ra ;
- iziney posinawey kañ i g'i mun wala i m'i fici ;
- soso kabilawey kul kañ i g'i dañ haroo ra ,
- iziney marsiney yawnandi harey kañ ga dandi yaada isawey ra. Wey kul ga hasaraw haroo azayraa nda nga baahunawey se .

c) Hasarawey kañ ga tee baahunawey se

Adama-izey teegoyey ti sibil kañ n'a azayra nda haahunaw kabila booboyañ ben laboo bandaa ga. Zama borey ga yaara (nuuna) dañ saajey ra, i g'azayra faradu faari teeyán , arzaka biiriyawala tuuri kuunayan se. Sibley wey na azayra nda hoogaw kabila booboyañ kumandi wal'i n'i ben zaati, sanda :

- azayrawey : duway, jeeje, koronba, hasu , celli, jiringal, diiri, taaraba , bangudooro, subukaaray, takabar...
- ganji hoogawey : tataagay, doobal, honday, suway, bura, hendaw...
- isaa baahunawey :kaart'y , jagay, ayu, akura, ngondo saariya, harilongo ...

Koogay

Koogay si hun haya ra kala dawoo alwaatey barmayyanoo nda kanbekunay futaa kan borey g'a dañ labey nd'azayraa ga.

1. koogaa sibiley

Sibil beeri hinkä barä koogaa se : dawoo alwaatey barmayyanoo nda daliley kan ga hun borey hunday here.

1.1. Dawoo alwaatey here sibiley

I ga hun :

- konni nda yayni ra ,
- ncirpi nda yayni ra,
- hew ra ,
- waynaw hotta ra.

Nd'ir na hayey wey kul laasaabu, ir ga dii kanj ngi margayanoo goo nda baa beeri koogaa duumiyano ra ir do.

Ncirpi ga kayna ir Maali Saahel labey ra, konni ga futu i ra ,ngi hewey mo ga saha. Wey kul ga labey zilla, borey teegoyey da ga yee k'i jaasandi.

1. 2. Yaarawey

Nuunawey kanj borey g'i dañ saajoo ra wala kanj ga dii bila hawandi , si subu nañ, i si tuuri nañ . I ga yee ka laboo kaanoo kaa a ra. Cee fooyan borey ga nuuna dañ ngi faarey ra k'i henanandi ; waati fooyan tabadullandikey wala ganjoo hinakey mo ga ti yaara se sibil.

1.3. Kurdogey yeebandaroo

Za hanoo,bonkoyney ga kurdogey juwal nda taka kanj g'i ganji i ma hasara. Ir saahel ganda adabbakoyey ga waatey laasaabu kanj ra hondoo wal'isaagooroo ga hima ka kurandi, sanda kaydiyaa ka huru jiyya ra wala lahulaa ka huru konnoo ra.

Zamanoo din kurdogey ga wasa adabbaa se. Amma ho zaaroo barmay laalayañ bangay. Affooyan ti wey :

- borey kanj ga koy de i ga tonton
- adabbaa tontonyanoo

- kurdogey nakasiyanoo kaj mana hun kala koogaa, faarey gana-ganayanoo nda faari taagey kaj i g'i dii ba isagoorey, isabangey nda barigey jesey ga.
- Kurdogey alaada juwalyahoo kaj alhukum korawey'n'a taa bonkoyney kone ;
Sika sii kaj boro kul ga hin ka dii alhaaley wey ;
- kurdogey kaj mma koy de i ga'kuma ;
- subu kabilayan kaj adabbawey ga hansa ka bag'ey benyanoo ;
- laboo din-dinyanoo kaj adabbaa taamà-taama boobaa ga kaa nd'a ;
- tirfaa kaj tee laboo se ;
- hari janjaa.

1.4. Windilaa yeebandaroo kaj hun alfaritaray here

Koogaa maaganda se alfarey na guraä nda isaa gooroo nongu boobo bere k'i tee faari (saaji-izey, goorey, gaaniyawey, isakanbey, bangey ...)

Azayraa benyanoo nd'alfarey kanbekuna futaa ga hayey wey tilasandi :

- angere nd'alaada ziibi dañyan laboo ra k'a kaanandi,
- tunandi guusa kaj ga labu albarkabena yeeri beena
- fariyan laaley kaj ga kate hari dandey ma labu kaanaa ganandi.

1.5. Saajey faraduyanoo

Saaji nafaw ga boobo :

- boro ga duu a ra tuuri kaj g'a funsu, ḥaayan, safari ... ;
- a ga ganda yaynandi, a ga ncirni cee, a ga labu kaanandi ;
- saaji anneemanta azayawey nda nga hoogawey ga niine-niine ;
- wey kul banda ga, bore, ga saajoo ti hurnazamay doo. saajey dunbaroo, albasî beeri no windilaa se, waani-waani ganda konno , kaj ra azayra taagandiyan ga šendi.

Azayraa kumayanoo s'bil beerey ti wey :

- yaara dañyanoo tjurey nda subey se ;
- Ašaryawey nc'alaadawey tenji janjaa ;
- saajey kaj gayandi nda saaji beeri foo-fawey kula janjaa;
- tirfaa ;
- tuuri tayaa dunburoo funsuyan nda cinayan se.

Koogaa albasey

Koogaa sibiley ga booboo , ng'alhaaley ga fay.
Sibiley din ga hin ka ti : yaara, tirfa, fariyan laalo.

1. albasey kanj ga tee saajoo se

Yaara g'azayra kul kanj too nga boj ton. A ga yee ka wey moton :

- azayraa izey kanj goo laboo ra,
- baguyaney kanj tee tuuri dunbantey korey ga,
- azayra kul kanj ga taana;
- cirawey kanj ga tuurey ti tuujadoo.

Yaarawey ti daliloo kanj se ir gandaa tuuri booboo kuntrey mma goli-goli hala boro ma janj k'i ka muraadu fooyan hanse.

2. Albasey kanj ga tee laboo se

Kanj azayraa tonyanoo ga laboo koonandi, a ga yee k'a kongaray (albarkahunay), a ga waynaa konnoo da ka hegu a se. Azayra janja ti sibil mo kanj se anji (hewoo wala ncirnood wanoo) ga tanba ka laboo mon ka nga albarkaa kaa.

Laboo woo dumoo si kate hegay tana, nga cire harey mo ga mooru.

3. Albasey harey se

Nuune ga hin ka tuurey nda subey kul ton kanj goo gooru wala bangu jese ga. Woo ga haroo kogandi, a ga laboo waaru.

4. Albasey hoogawey se

Nuune danyan saajoo ra ga ganji hoogawey ganji hunay, a g'i ganji sutura doo.

Kurdogey kumayanoo

Nda nuune na kurdogey jerey kaa mee, a ga waazibi borey ga i ma ngi adabbaa jeroo sanba nongu foo. Nda woo mana tee

kurdogey cindey ga tar ka tirfa, adabbaa ma heray ; a ma buu hunday nd'a mana duu faaba ngä hunqaa ḥere.

6. Adabbakoyey ganayanoo

Gana-ka-zunburoo ga hin ka kate waafakayjanay adabba koyey nd'alfarey game ra. A ga ti şibil kañ g'adabbakoyoo hunqaa nda nga tabiyaa kul barmay laala . A ga kate aladabu janay kañ ga boñkoyney hinoo hunday gaza.

Albasey kañ fariyan ga kaa nd'ey windilaa ga

Gandawey kañ ra hew sahantey goo, hondey dawtaasoo si fay
nda ganayan.

Faari diiyen ga gaaniyawey , isakanbey wala bangey fici.

Koogawey kañ tee Maali ra na boro boobo ganandi. Adabba .
koyey goo wey din-ra. I na ngi gandaa kurdogey nañ ka koy
waynakajay kañ ra ncirni boobo goo.

Ir Maali kul borey hinnaa hansa ka tonton jiiri korawey.
Woo ka kate ir duuraa kacca ir jamaa se hal'ir na nongu boobo
bere k'i tee faari. Amma woo kul mana janja ganji duumiyan , a
mana hayey wey ganji gazayan : caw, hunay, gaa-ham-baani,
hugu duura...

Kanbekunafutaa kañ borey n'a dañ windilaa ga, kate heray, a ti
gundezur wirci booboyañ se sibil .

Diinandi hayey misaa

A ga šendi Maali ra, boro kañ n'ti tuuri nd'a ga hina, wala ka
cankan, wala ka gaaya tee. Woo koyey ga too hala 83% (1995
jiiri) ra . Woo se windilaa ga jaase futu.

Laasaabay g'ir ceba kañ ir jamaa jere gaabaa kul dogey ti
gandayañ kañ ra azayra taagandiyen ga šendi.

Tuuroo mooruyanoo ga diray kuku tilasandi woyey nda zankey
ga kañ g'a kuuna.

Windalaa saajawyanoo

Ir ga hima k'azayraa nda ganji, hoogawey saajaw.

1. Azayraa : A ga labey hallasi anji kul ra, a g'i kaanandi, a g'i baanandi . Azayraa ga karaa henanandi, a ga yee ka ganjoo baahunawey sutura, a ga ti borey se safari. Azayraa g'ir noo tuuri kaj ir g'a funsu, bandu kaj jr. g'a ti goyjinay wala taalamhaya. Ir hunaa jere beeroo kul subey nda tuurey ra a ga hun.

2. Baahunawey

Adabba ganda ti Maali : Amma hariham no borey ga hansa k'a jaa.

Boroyan goo Maali ra kaj hamisa de nd'i ga huna

3. Saajey saajawyanoo

I ma nonguyaj bere k'i tqe, saaji gayante hala azayra kabilawey ma duu ka niine-niine.

I m'a sariyawey zurandi kaj alhukumoo n'i tabatandi saajey juwalyanoo fonda ra. I m'alhukum zurandikey noo fondo kaj nda i ga tonton azayra kabilawey ga kaj si hima ka dunbandi... i ma yee ka nongu taagayañ gayandi.

Dabariyan kaj ga windilaa taagandi

Wey ti windila taagandi fondawey Maali ra

a) Azayraa here

I ga haariyan guna kaj hun mee, jina :

- i ma affooyaŋ gayandi hal'azayraa ma yee nga takaa ga,
- i ma itanayaŋ gayandi hala azayra kabilayaŋ kaj ga baa ka ben ma duu ka huna koyné.

Porožeyar ga bara kaj ga tuuri duma farru beeriyaŋ ra, i m'i haŋandi, i m'i kula hal'i ma too ngi boŋ.

Hew jebu tuurey, sanda tuuri šata-šatantey kaj ga hew koray ; nda kali tayey, sanda tuurey kaj i g'i duma kalitaray se, wey kul ga hansa ka kate borey ma jine tee windilaa firzandiyano se.

Fahamandoo kaj si dunbu windilaa saajawyanoo fonda ra, ti dalil kaj kate borey na komitayaŋ daŋ kaj ga huuja nd'ey.

b) Baahunawey here

A ga šendi i ma kate ka tonton ganji hoogawey ga. I mma ceeci de ka wey kaj ga bara hallasi cee fooyaŋ. Konday beeriyaŋ goo adunpaa ra kaj ga windilaa korayyanoo faaba.

c) Diinandi haya tanawey

Maali goo nda isayaŋ kaj ga hin ka kate a ma duu kuuraŋ boobon da i na baaraž tee i ra. Selenge baraažoo nd'ikaccu tanayan (Feelu, Sotuba) hinne bara soho da i ga boro foo-fooyaŋ de noo kuuraŋ. Iboryaa ti i ma kuuraŋoo boobandi, i m'a faalandi borey se. Woo ma kate tuuroo funsuyano ma žebu.

gaaz

gaaz goo ir do diinandi hayey ra ba kaj boro boobon sii nda dalil kaj g'i toor'a. Alhukumoo na miyoo kajandi jiiri korawey, amma woo mana ganji kaj nga koyey ga kacca hala sojo.

Waynaw diinandi haya

Maali goo nda waynaw jiirroo kuf ra. Woo goo hayey ra kaj se Afiriki gandayaŋ waafaku ka ngi marga sarwiisi foo gorandi Bamako ra. Sarwiiso din ga hima ka goyjinawey tee, a ma fondawey ceba kaj nda waynaa saha ga haya hansa.

Amma hala soho boro foo-fooyan de no m'a ka gaaya tee, wala k'a ka hari kaa day ra, wala k'a ka hari konnandi.

Baykey ga hima ka waynaw diinandi haya tee yalla haya ra, hun tuuroo funsuroo ra.

d) Laboo kaanandiyano

Dabarey kañ Maali n'i tee ga booboo.

- Lełabawey

I mm'i tee ka haroo gagay

I ga booboo Kaadey gandaa ra, amma i goo Maali areežyon tana fooyan mo ra.

Zaayi *(mooši kalima no)

Guusu-guusuyañ no kañ i g'i kaa guuray faarey ra, jin'i m'i too ziibi waati kogaa ra. Guusu 'foo hayyanoo nda nga koygandayanoo kul ga sawa nda santimeetar 50 (meetar jere). Santimeetar 80 bara zaayi hinka nda cere game.

Labu kañ ra zaayi goo ga kan, a ga hari kanbe ncirni banda ga.

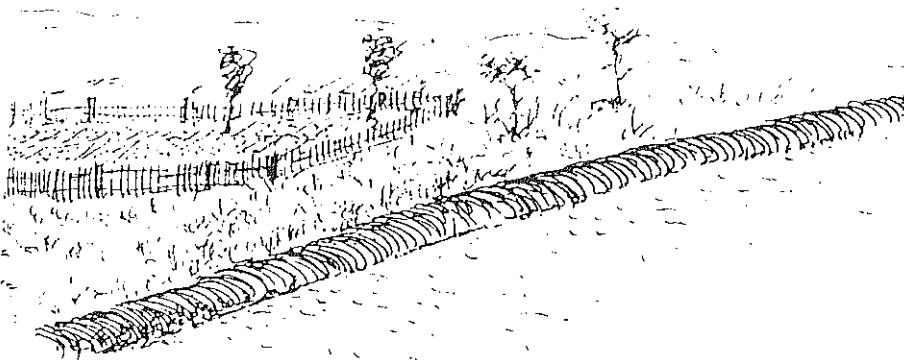
Lełaba-izey kañ i g'i tee ka žebu hari dandantey gaaboo ra.

Anji tangamyanoo

A) Hala labey nda harey ma tee nafaw haya

Dabariyan ti wey kanj ga hin ka tee.

- jejesey :

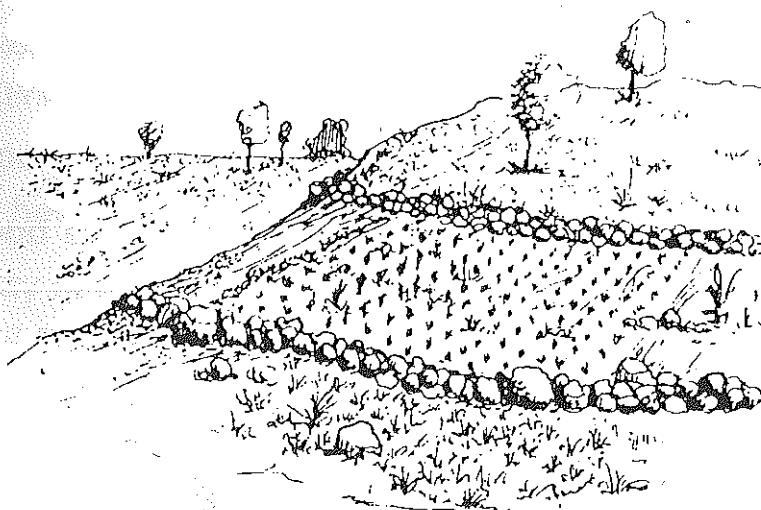
Labu nda tondiyaj nd'i g'i tee ka hari anji tangam.

Takaa woo nd'a ga tee :

- . ka zeeri tee nongey bande kanj ra a ga hima ka tee ;
- . ka tondi wargey hangandi zeerey bande, amma i ma huru nda haroo miyoo here.
- . ka tondi sasawantey kanbe i se nda haroo zunbu dogoo here.
- . ka tondi kaccey faku gamey ra .

Tondi hirrey

Tondiyaj no kanj i g'i teteri cere bande ka hari dandoo ganji a ma laboo mon. Nga teeyanoo nda jejesey wanoo kul affoo.

- Handu jeroo :

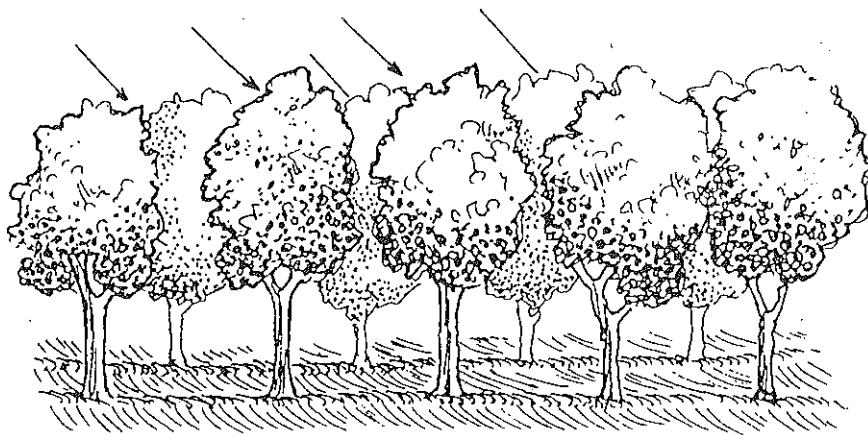
Gooru no i g'a fansi kañ i g'a himandi handu jere. Nga ra haroo ga cindi ncirney banda ga. Woo g'albarka yeeri laboo ra kañ kongaray.

Handu jeroo kuuyanoo goo meetar 1 nda 4 game. Nga gundoo ma yee nongoo kañ here haroo ga dandi ka koy.

Handu jeroo guusaa ga too hala santimeetar 20 ; santimeetar 10 jese ga tee a se ka haroo dii. Santimeetar 80 ma bara handu jerey nda cere game.

Handu jerey ga labu albarkabena kaanandi, a ga nga hegaa tonton.

B - Ir gandaa tuurey dumayanoo

Fondawey ti wey kañ nd'ir ga hin k'ir lasal tuurey nafawey tonton :

- ka tuuri zoobuyañ tee, k'i saajaw ;
- ka kokoya izeyan kañ adabbawey n'ir fur say zoobey din ra.

Ir gandaa tuurey kañ nd'ir ga hin k'ir windilaa firzandi ti wey : bossojaa, kokoya, kanga wnaa daarayjaa, duwayjaa, garbayjaa, baanijaa.

- Borey ma gaabandi k'alaada ziibey ka ngi labey kaanandi.
- I ma ngi alaada hayey k'azayrawey iberey wii ; sanda boosu, horgay, miliya hari ...
- i ga goorey, banney, gaaniyawey ... ganji i ma fici.

hari nda hew ziibiyen sibiley

Ziibey kañ g'ir goo ga hun :

- dulley ra kañ iziney nda maršiney g'i tañ hewoo ra,
- asomey nda hunayyey (dori-izey) kañ baahuney g'i dan harey ra.

Amma wey banda hayayañ goo kañ mo ga boro dorandi ni gaahamoo ra. Ngi ti : tabati janay futu, harifutu, ...)

a) Ziibandi sibiley

Azayraa nakasiroo goo hayey ra kañ g'ir karaa henanandiroo kuma.

Mana boobaa kañ si hin ka bere n'ir koyrawey nd'ir kawyawey kul yagalam.

1. Ziibandi kañ ga hun alfaritaray ra.

angerewey nd'adeesa wii hayey g'ir hewoo nd'ir harey ziibandi ba kañ i g'ir hegaa tonton.

Haroo ziibandoo

Hayey kañ ga booboo k'ir harey ziibandi ti karanzi dumey kul, henanandi hayey, šiini hayey... Amma i kul si too iziney ziibey kañ ga dandi ka doo isawey ra, wala i ma sundu ka huru laboo cire harey ra.

Laboo cire nafaw hayey goyoo mo ga kate ziibiyen ma huru bangey nd'isakanbey ra ... wey din haroo kañ ga dandi isaa ra g'a ziibandi .

Henanandi hayey, sanda saafun, soso, si boori isaa azayraa nda nga hundikoyney se

Ir masi dirja buu boobaa kañ tee Bamako manay ga hamisa se, jiiri 1991 ra.

Adabbawey nd'adama-izey leesey ga hin ka hanga kottu wala guusu, ka laboo cire harey ziibandi.

2. Hewoo ziibandoo

A ga tee hewoo se kañ boro g'a hunsar hugey ra, a ga tee taray mo.

Taray hewoo ziibandoo ga hun maršiney nda iziney ra, a ga hun kusaa ra.

Hugey gundey hewoo ziibandi beero si hun kala tabaa dulloo ra. Badaliyyu miligaram 8 bara taba kilo foo kul ra. Woo binde ga kate boro ga boñ londi dori, a ga boro kuroo kuma, a ga kate dumay -naa-guuri dori.

1. Borey tuuja dogey henanandoo

Tuuja dogoo henanandoo ga kate baaceraw boro hunaroo fondawey kul here : boro ga daame ni gorodogoo ra, n'ga maakaani ni gaahamoo ra, ni lakkaloo ga kani, n'ga ni gorokasiney hinidob.

Gaa-ham-baani si kala wey bande : hari suubanta, gorodoo henananta, nja nafanta.

1.1. Hari dogey kularoo, salangawey cinaroo nda ngi kularoo

Lawra janjaa sabbu se borey ga hima ka ngi harey saajaw henna.

Dayey harey ziibandi dalil jinaa ti hari laaley kañ ga sundu hal'i ma huru laboo cire tankawey ra. Woo laasaabandi koyra beerey nongey ra kañ salangawey si mooru dayey, i goo i se beene.

1.2. Hari doo saajawyan

Nga ti dabarey kañ ga tee ka hari doo ganji a ma ziibi (day, bangu, isa...) . Hirri dumi hinza ma huru hari doo saajawyan se :

- wangari jinaa kañ gundoo ra goy kul si tee,
- wangari hinkantoo kañ ra goy booboyañ si tee,
- wangari mooraa kañ gundoo ra goy cere- ceranteyan de ga hin ka tee.

Baykawayan no ma laboo alhaaloo laasaabu jin'i ma duu ka hirrey dan.

Baytal arobina, day, bangu i e ga hima ka kulandi ngi haroo nasi duu ka zibbi. Kulayan kul go nda nga moobandey.

Nda bangu, gaaniya wala isakanbu no, boro mma jin k'a jebu leesey ga. Toosi nda leesi kul masi tee i ra wala ngi manay ga.

I masi nañ adabbawey ma yaw i ra waati kul ; i masi jumandi i ra . Boro mma hima ka koyraa hoo mennañ hun dogoo here jina ma hari gur.

I masi yadda subu ma zay day wala forba robina manay ga. Gooru ma tee kañ bande hari munante ga dandi ka doo guusu moora wala saddinjra ; jese dodoka ma tee dayoo se ka ganji hari kañ mun ma willi a ra. Nd'a jaase meetar 20 ma bara hari dogoo nda guusoo gama ra.
Dayoo ga hima ka bara nda daabirji, ganji ma bara jeroo ga kañ gajaa ga deega. Ajaa masi fura laboo ra abada.

. Yaamaryan

Hari jisi jinawey ga hima i ma henan. Waati kul kañ boro ga hari danj jinaa ra, ni mm'a jnumay, m'a leeple cee boobo jina m'a too. Jinaa kañ ra haroo goo mma daaba zaayanoo ndajisayanoo kul waate. Haroo jisi dogoo ga hima ka bara beene zankey, adabbawey nda laboo haya tanawey kañ ga hin ka huru a ra se.

Salanga cinyan nda nga kulayanoo

Salanga janay wala nga kanbekunafutaa (nda a ga bara) goo daliley ra kañ na buuroo nda wirci futey boobandi ir gandaa ra. Salanga guusuyanoo ga hima ka too meetar 2, a ga hima ka mooru hari doo (day). Meetar 15 alhaali ga hima ka bara day nda salanga game ra.